

Identifying and Analyzing the Main Strands of Research about Ethics in Urban Planning: A Systematic Review of Literature with Thematic Analysis

Rezvan Abbasi * 2 and Gholam Reza Haghghat Naeini 1

1. PhD candidate in Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Art, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Art, Tehran, Iran

* Corresponding Author, rab.abbasi@gmail.com

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2023

VOL. 7, Issue 2, PP, 111-141

Received: 21 Dec 2022

Accepted: 14 Apr 2023

Review Articles

KEYWORDS: Ethics, urban planning, ethical theories, thematic analysis

Introduction: Ethics is related to choice and practical judgment. Since the nature of urban planning is related to the pursuit of community interests through determining appropriate actions for the future during successive choices in complex settings and uncertain conditions, it can be said that ethical considerations are an inseparable part of it and it is inevitable to integrate the philosophy of ethics with the thoughts and professional efforts of planning. In general, addressing the ethical questions of "do's and don'ts" and examining "the nature and meaning of moral values" in planning is always urgent and necessary but challenges raised in the contemporary era, the emphasis of new theoretical positions on attention to contextual differences and conflicts in perceptions and interpretations of values and ethical principles of planning, and ultimately the dispersion and reduction of attention to the area of planning ethics in the recent decades, the necessity of reviewing and rethinking the content of research published in this area has become more prominent. The current research aims to present a comprehensive view of ethics in planning by identifying dominant themes in the literature, specifying existing research gaps, and of course introducing new paths to complete the various dimensions of planning ethics. With answering to the questions like: what are the main priorities of researchers regarding ethics in urban planning? Which subjects and issues have been neglected in the existing researches and what perspectives can be suggested for future researches in this area? This research provides a general view of ethics in planning and its changes over time.

Methodology: This research is a systematic investigation of a specific subject to improve or expand knowledge, it is considered basic research that has been conducted with a qualitative approach (thematic analysis).

Table 1. Methodological design in this research

General stages	Descriptions	Outputs
Review strategy	Explaining the qualitative systematic review using thematic analysis	The review plan
Data collection	Identifying key concepts and searching for primary sources	Finding 224 sources as articles, dissertations, book chapters
	Refinement and selection of the most relevant studies	110 researches enter the analysis stage as a final data set.
Analyzing and synthesizing	Descriptive analysis of research	Temporal and geographical distribution and researches focus area

Cite this article:

Abbasi, R., Haghghat Naeini, Gh R. (2023). Identifying and Analyzing the Main Strands of Research about Ethics in Urban Planning: A Systematic Review of Literature with Thematic Analysis. *Urban Planning Knowledge*, 7(2), 111-141.

Doi: [10.22124/UPK.2023.23481.1824](https://doi.org/10.22124/UPK.2023.23481.1824)

the dataset	Content analysis in five steps: Reading the full text of documents in the dataset; Selecting textual codes; Extracting basic themes; Synthesizing the basic themes and creating organizing themes; Grouping the organizing themes and generating the global themes.	identifying three global themes: integration of ethical theories with planning theory, ethics in the realm of professional practice, and ethical considerations in the Academic realm. introducing potential paths for future research.
--------------------	---	---

Results: By analyzing the final data set, we have identified three global themes: integration of ethical theories with planning theory, ethics in the realm of professional practice, and ethical considerations in the academic realm.

Figure 1. Thematic networks of ethics in urban planning

Research under the First global theme, integrating ethical theories with planning theory is qualitative and discusses the nature and role of planning based on ethical philosophy. With an extroverted approach, these works focus on normative ethical theories and seek to explain the most basic criteria of rightness and wrongness and do and don'ts in planning.

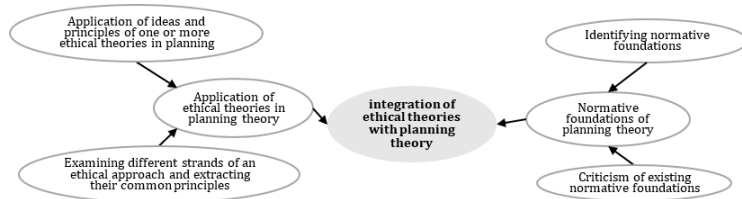

Figure 2. Thematic network related to integration of ethical theories with planning theory

Second global them, ethics in the realm of professional practice is focused on the ethical dimensions and aspects of the planning practice including Ethical attitudes of planners, the complexities of decision-making and ethical judgment in the planning process, ethics in planning techniques, and the direct application of ethical theories in practice.

Fig3. Thematic network related to ethics in the realm of planning professional practice

Research under the third global theme, ethics, and ethical considerations in the academic realm of planning is focused on teaching ethics in planning and ethics in planning research.

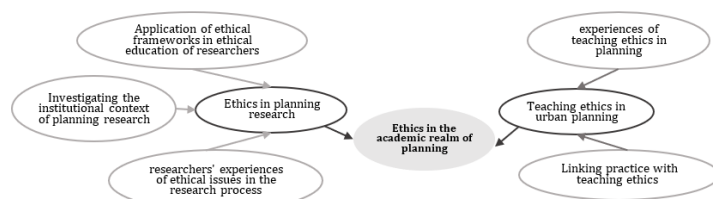

Fig4. Thematic network related to ethics in the academic realm of planning

Discussion: According to the investigations of the present research, the research focused on ethics in planning has been scattered and separated over time and their balance has decreased in different layers (Figure 5). In the 1990s, most of the themes received the attention of researchers, but since the beginning of the 21st century, we have seen a decline in direct attention to this research field at various levels. Of course, a series of themes such as extracting the values of planners, investigating the nature and content of professional codes, and teaching ethics in planning have always been welcomed by researchers.

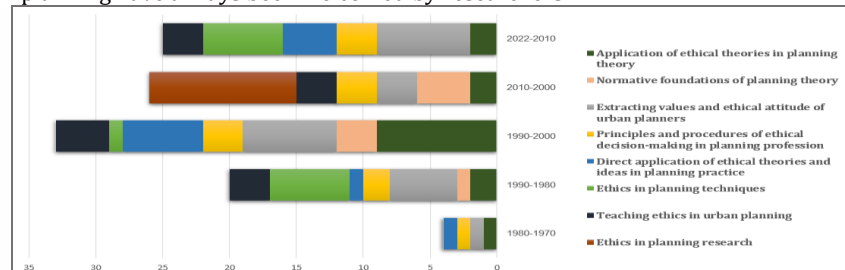

Fig5.Temporal distribution of the identified themes

The continuation of attention to these themes shows things like learning from action, determining ethical frameworks through a bottom-up process, and extracting the inner values of planning have always been emphasized by researchers. Also, the flow of research in the last two decades shows that the context of planning and the importance and impact of contextual differences in the selection, interpretation, and teaching of ethical concepts and ideas have become more prominent.

Conclusion: A general review of the planning ethics literature shows that the concerns related to the ethics and values of planning are largely dominated by normative concerns. The researchers of this field, instead of exploring more deeply the "nature and meaning of ethical values and principles" (meta-ethical field) and how to identify the appropriate solution in each specific situation, focus on the normative Deontological frameworks derived from Western contexts, which put forth universal normative principles and procedures without considering the impact of context and culture on knowledge and behavior.

Highlight:

- The present research develops the existing body of knowledge by presenting a comprehensive view of ethics in planning. Also, by identifying the main strands and introducing the existing research gaps in this field, it can pave the way for the effective participation of Iranian researchers in completing the existing literature and presenting new and emerging themes.

References

- Alexander, E. (2013). Values in Planning and Design: A Process Perspective on Ethics in Forming the Built Environment. In C. Basta & S. Moroni (Eds.), *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 3-22). Springer.
- Akther, S., & Islam, I. (2020). Ethics and Professionalism in Planning Practice: An Experience from Dhaka. In R. Thakur, A. Dutt, S. Thakur & G. Pomeroy, *Urban and Regional Planning and Development: 20th Century Forms and 21st Century Transformations* (pp. 389-403). Springer Nature.
- Anderson, C. W. (1985). The Place of Principles in Policy Analysis. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 193-215). ew Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Ansaloni, F., & Tedeschi, M. (2015). Ethics and spatial justice:Unfolding non-linear possibilities for planning action. *Planning Theory*, 15(3), 316-332.
- Attili, G. (2009). Ethical Awareness in Advocacy Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 207-218). Farnham: Ashgate.
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.
- Banville, M. S., & Torres, J. (2016). On embracing an immanent ethics in urban planning: Pursuing our Body-without-Organs. *Planning Theory*, 16(3), 255-274.
- Beatley, T. (1984). Applying moral principles to growth management. *Journal of the American Planning Association*, 50, 459-469.
- Beatley, T. (1989). Environmental ethics and planning theory. *Journal of Planning Literature*, 4, 1-32.

- Beatley, T. (1994). Environmental ethics and the field of planning: Alternative theories and middle-range principles. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning* (pp. 12-37). Ashgate Publishing.
- Beatley, T. (1994). *Ethical land use: principles of policy and planning*. Johns Hopkins University Press.
- Beatley, T. (1995). Teaching Environmental Philosophy to Graduate Planning Students. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning Theory, Practice, and Education*. Center for Urban Policy Research.
- Berry, D., & Steiker, G. (1974). The Concept of Justice in Regional Planning: Justice as Fairness. *Journal of the American Institute of Planners*, 40(6), 414-421.
- Blanco, H. (1995). Community and the four jewels of planning. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: Readings in Planning Theory, Practice and Education* (pp. 66-82). New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research.
- Blatt, A. J. (2012). Ethics and Privacy Issues in the Use of GIS. *Journal of Map And Geography Libraries*, 8, 80-84.
- Bolan, R. S. (1983). The Structure of Ethical Choice In Planning Practice. *Journal of Planning Education and Research*, 3(1), 23-34.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4).
- Campbell, H. (2006). Just Planning: The Art of Situated Ethical Judgment. *Journal of Planning Education and Research*, 26(92), 92-106.
- Campbell, H. (2012). Planning ethics and rediscovering the idea of planning. *Planning Theory*, 11(4), 379-399.
- Campbell, H., & Marshall, R. (1998). Acting on Principle: Dilemmas in Planning Practice. *Planning Practice and Research*, 13(2), 117-128.
- Campbell, H., & Marshall, R. (1999). Ethical Frameworks and Planning Theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(3), 464-478.
- Campbell, H., & Marshall, R. (2000). Moral Obligations, Planning, and the Public Interest: A Commentary on Current British Practice. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 27(2), 297-312.
- Campbell, H., & Marshall, R. (2002). Values and professional identities in planning practice. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning Futures. New Directions for Planning Theory* (pp. 93-109). London: Routledge.
- Chan, J. (2016). The ethics of working with wicked urban waste problems: The case of Singapore's Semakau Landfill. *Landscape and Urban Planning*, 154, 123-131.
- Chan, J. (2022). Urban planning ethics: Teaching a practice of hope. In R. Jacobs, *Educating in ethics across the professions: A compendium of research, theory, practice, and an agenda for the future* (pp. 93-114). Age Publishing Inc.
- Chang, V. (2021). An ethical framework for big data and smart cities. *Technological Forecasting & Social Change*, 165(5).
- Cook, A., & Sarkissian, W. (2000). Who Cares? Australian Planners and Ethics. In P. Bishop, *Local Government, Public Enterprise and Ethics*. Federation Press.
- Cussen, K. (2000). 'Is' or 'Ought' in Planning? *Australian Planner*, 37(3), 130-132.
- Driver, J. (2007). *Ethics: The Fundamentals*. Blackwell.
- Escuin-Rubio, M. (1994). *Planners' ethics, attitudes, and roles: A longitudinal study*. University of Wisconsin-Madison in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.
- Esnard, A. M. (1998). Cities, GIS, and Ethics. *Journal of Urban Technology*, 5(3), 33-45.
- Faludi, A. (1989). Procedural rationality and ethical theory. *Planning Outlook*, 32(1), 55-65.
- Faramarz Ghramaleki, A., Derakhshani, L., & Rezaei Sharifabadi, S. (2011). *Professional ethics in library and information science*. Tehran: samt. (in Persian)
- Fischer, F. (1983). Ethical Discourse in Public Administration (M. Wachs, Ed.). *Administration & Society*, 15(5), 5-42.
- Forester, J., & Laws, D. (2009). Toward a Naturalistic Research Ethic: Or how Mediators must Act Well to Learn, if They are to Practice Effectively. In F. Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 179-190). Farnham: Ashgate.
- Forester, J. (1980). Critical theory and planning practice. *Journal of the American Planning Association*, 46, 275-286.
- Forester, J. (1994). Political judgement and learning about value in transportation planning: Bridging Habermas and Aristotle. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning* (pp. 178-204). Ashgate Publishing.
- Forester, J. (1999). On the Ethics of Planning: What Profiles of Planners Can Teach Us About Practical Judgment and Moral Improvisation. In J. Forester (Ed.), *Multi-Party Dispute Resolution, Democracy and Decision-Making, Volume 2* (pp. 221-241). London: MIT Press.
- Frankena, W. K. (1997). *Ethics* (H. Sadegi, Trans.). Qom: Cultural Institution of Taha. (in Persian)

- Galloway, T., & Edwards, T. (1982). Critically Examining the Assumptions of Espoused Theory The Case of City Planning and Management. *Journal of the American Planning Association*, 48(2), 184-195.
- Goonewardena, K. (2009). Planning Research, Ethical Conduct and Radical Politics. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 57-70). Farnham: Ashgate.
- Gowdy, A., & Hendler, S. (1999). Environmental values and professionalism in planning: a case study. *Plan Canada*, 39(2), 28-32.
- Grant, M., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108.
- Gupta, S., & Sharma, A. (2022). Evolution of infrastructure as an asset class: a systematic literature review and thematic analysis. *Journal of Asset Management*, 23, 173-200.
- Hanafizadeh, P., & Harati Nik, M. (2020). Configuration of Data Monetization: A Review of Literature with Thematic Analysis. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 21(1), 17-34.
- Harper, T., & Stein, S. (1992). The Centrality of Normative Ethical Theory to Contemporary Planning Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 11, 105-116.
- Harper, T., & Stein, S. (1993). Normative ethical theory: is it relevant to contemporary planning practice? *Plan Canada*, 6-12.
- Harper, T., & Stein, S. (1995). A Classical Liberal (Libertarian) Approach to Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 11-29). Center for Urban Policy Research.
- Harper, T., & Stein, S. (1995). Contemporary Procedural Ethical Theory and Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics : a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 49-65). New Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Hassan poor, J., & Dehyadegari, M. (2009). Morality and Politics from Critical Theory Point of View. *journal of political and international scientific and research quarterly*, 1(2), 107-138. (in Persian)
- Healey, P. (2009). Researching Planning Practice. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 161-175). Farnham: Ashgate.
- Hendler, S. (1991). Ethics in Planning: The Views of Students and Practitioners. *Journal of Planning Education and Research*, 10(2), 99-106.
- Hendler, S. (1994). Feminist planning ethics. *Journal of Planning Literature*, 9(2), 115-127.
- Hendler, S. (1996). On the Use of Models in Planning Ethics. In S. Mandelbaum, L. Mazza & R. Burchell (Eds.), *Explorations in planning theory* (pp. 400-413). Center for Urban Policy Research.
- Hendler, S. (2001). Planning ethics. In N. Smelser & P. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (pp. 11474-11479). Philadelphia: PA: Elsevier.
- Hendler, S. (2005). Towards a Feminist Code of Planning Ethics. *Planning Theory & Practice*, 6(1), 53-69.
- Hoch, C. (1995). Teaching Ethics and Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: a reader in planning theory, practice and education* (pp. 281-300). New Brunswick: Centre for Urban Policy Research. Rutgers University.
- Hoekveld, G., & Needham, B. (2013). Planning Practice between Ethics and the Power Game: Making and Applying an Ethical Code for Planning Agencies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5).
- Hosmer, L. (1998). *The ethics of management* (M. Arabi, & D. Izadi, Trans.) Tehran: iran cultural studies. (in Persian)
- Howe, E., & Kaufman, J. (1979). The Ethics of Contemporary American Planners. *Journal of the American Planning Association*, 45(3), 243-255.
- Howe, E. (1980). Role Choices of Urban Planners. *Journal of the American Planning Association*, 46(4), 398-409.
- Howe, E., & Kaufman, J. (1980). Ethics and Professional Practice in Planning and Related Policy Professions. *Policy Studies Journal*, 9(4), 585-595.
- Howe, E. (1990). Normative Ethics in Planning. *Journal of Planning Literature*, 5(2), 123-150.
- Howe, E., & Kaufman, J. (1981). The Values of Contemporary American Planners. *Journal of the American Planning Association*, 47(3), 266-278.
- Imrie, R. (2009). The Knowledge Business in Academic Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 71-90). Farnham: Ashgate.
- Jacobs, H. (1995). Contemporary environmental philosophy and its challenge to planning theory. In S. Hendler (ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning theory, Practice, and Education*. New Brunswick New Jersey: Center for Urban Policy Research
- Jacobs, H. (1995). Ethics in Environmental Planning Practice: The Case of Agricultural Land Protection. In S. Hendler (Ed.), *A Reader in Planning Theory, Practice, and Education* (pp. 154-173). New Brunswick, New Jersey: Center for Urban Policy Research.

- Johnson, B., Peck, M., & Prest, S. (2017). City Managers Have Ethics Too? Comparing Planning and City Management Codes of Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 183-201.
- Kaufman, J. (1981). Teaching Planning Ethics. *Journal of Planning Education and Research*, 1(1), 29-35.
- Kaufman, J. (1985). American and Israeli Planners: A Cross-Cultural Comparison. *Journal of the American Planning Association*, 51(3), 352-363.
- Kaufman, J. (1985). Land Planning in an Ethical Perspective. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 291-298). Rutgers, The State University of New Jersey.
- Kaufman, J. (1987). Teaching Planning Students About Strategizing, Boundary Spanning and Ethics: Part of the New Planning Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 6(2), 108-115.
- Kaufman, J. (1993). Reflections on Teaching Three Versions of a Planning Ethics Course. *Journal of Planning Education and Research*, 12, 107-115.
- Kelman, S. (1985). Cost-Benefit Analysis and Environmental, Safety, and Health Regulation: Ethical and Philosophical Considerations. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 233-246). New Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Khakee, A., & Dahlgren, L. (1990). Ethics and values of Swedish planners: A replication and comparison with an American study. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 7(2), 65-81.
- Kiliç, G., Özgür, H., & Neval, G. (2012). The Possible Sources of Ethical Issues in Urban/Physical Planning in Turkey. *Turkish Studies*, 13(1), 45-65.
- King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. SAGE.
- Kitchen, R. (2016). The Ethics of Smart Cities and Urban Science. *Phil. Trans. R. Soc. A*, 374, 1-15.
- Klosterman, R. (1978). Foundations for normative planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 44(1), 37-46.
- Klosterman, R. (1985). Arguments for and against Planning. *The Town Planning Review*, 56(1), 5-20.
- Koller, S. (2013). Architects on Value: Reducing Ethics to Aesthetics? In C. Basta, & S. Moroni (Eds.), *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 57-78). Springer.
- Krumholz, N., & Forester, J. (1990). *Making Equity Planning Work: Leadership in the Public Sector*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Kuczynski, T., & Kuczynska, A. (2007). Teaching Ethics for Urban Planners and Architects. Coimbra, Portugal: International Conference on Engineering Education – ICEE 2007.
- Lang, R. (1995). An Equity-Based Approach to Waste Management Facility Siting. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 174-194). Center for Urban Policy Research.
- Lang, R., & Hendler, S. (1990). Environmental Ethics: Ethics and professional planners. In D. MacNiven (Ed.), *Moral Expertise: Studies in Practical and Professional Ethics*. Routledge.
- Lauria, M., & Long, M. (2017). Planning Experience and Planners' Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 202-220.
- Lauria, M., & Long, M. (2019). Ethical Dilemmas in Professional Planning Practice in the United States. *Journal of the American Planning Association*, 85(4), 393-404.
- Lein, J. (2003). Ethics, Conflict, and Environmental Planning. In J. K. Lein (Ed.), *Integrated Environmental Planning* (pp. 184-197). Blackwell Publishing.
- Lennon, M., & Fox-Rogers, L. (2017). Morality, Power and the Planning Subject. *Planning Theory*, 16(4), 364-383.
- Lieto, L. (2009). Knowledge, Power and Ethics in Extraordinary Times: Learning from the Naples Waste Crisis. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 191-206). Farnham: Ashgate.
- Lo Piccolo, F. (2009). Multiple Roles in Multiple Dramas: Ethical Challenges in Undertaking Participatory Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 233-254). Farnham: Ashgate.
- Lo Piccolo, F., & Thomas, H. (2008). Research Ethics in Planning: a Framework for Discussion. *Planning Theory*, 7(1), 7-23.
- Lo Piccolo, F., & Todaro, V. (2021). Landscape of exception: Power inequalities and ethical planning challenges in the landscape transformation of south-eastern Sicily. *Planning Theory*, 21(1), 1-27.
- Low, N. (1994). Planning and justice. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning*. Ashgate Publishing.
- Lucy, W. (1988). APA's Ethical Principles Include Simplistic Planning Theories. *Journal of the American Planning Association*, 54(2), 147-149.
- MacIntyre, A. (1988). *Whose Justice? Which Rationality*. Notre Dame: Indiana University of Notre Dame Press.
- Malekpourasl, B., & Dastvareh, F. (2020). Professional Ethics Codes in Planning. *Sustainable development of geographical environment*, 2(2), 184-199. (in Persian)
- Marcuse, P. (1976). Professional Ethics and Beyond: Values in Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 42(3), 264-274.

- Marker Feld, M. (1995). Education Planning: Ethical Dilemmas Arising in Public Policy Decision Making. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 221-243). the Center for Urban Policy Research, The State University of New Jersey.
- Marlin, R. (1995). Rawlsian Justice and Community Planning. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics : a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 141-153). Center for Urban Policy Research.
- Martens, K. (2012). Justice in transport as justice in accessibility: applying Walzer's 'Spheres of Justice' to the transport sector. *Transportation*, 39(6), pages1035–1053.
- McClymont, K. (2018). Articulating virtue: Planning ethics within and beyond post politics. *Planning Theory*, 18(3), 282-299.
- McConnell, S. (1995). Rawlsian Planning Theory . In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics : a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 30-48). New Brunswick, N.J. : Center for Urban Policy Research .
- Mehdizadeh, J. (2006). *Urban development Strategic Planning (The recent experiences of World and Its position in Iran)* (2 ed.). Tehran: Tarh va Nashre Payam Sima. (in Persian)
- Mesbah Yazdi , M. (2003). *The Philosophy of Ethics*. Tehran: Nashre Beynolmelal. (in Persian)
- Mohamed, A. (2016). Ethics in Town and Country Planning Education in India: Environments and Contexts. In A. Kumar, D. Meshram, & K. Gowda (Eds.), *Urban and Regional Planning Education: Learning for India* (pp. 203-210). Springer.
- Palmer, M. (2009). *Moral Problems: A Coursebook for Schools and Colleges*. (A. Alebouyeh, Trans.) Qom: Samt. (in Persian)
- Partovi, P. (2000). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part I - Ethical worldview from Aristotle to Nietzsche. *Honarnameh*, 8, 133-137. (in Persian)
- Partovi, P. (2001). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part I - planning and ethical principles. *Honarnameh*, 9, 129-135. (in Persian)
- Partovi, P. (2001). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part III - Environmental ethics and sustainable development. *Honarnameh*, 12, 123-133. (in Persian)
- Perkins, T., & Crews, J. (2013). The ethical dilemmas of local government planners in Western. *In State of Australian Cities Conference* .
- Pinto, M. P. (2020). Environmental ethics in the perception of urban planners: A case study of four city councils. *Urban Studies*, 57(4), 1-18.
- Ploger, J. (2004). Ethics in Norwegian planning: legitimacy, ambivalence, rhetoric,. *Planning Practice & Research*, 19(1), 49-66.
- Prakash, P. (2016). Ethics and Planning Education in India. In A. Kumar, D. Meshram, & K. Gowda (Eds.), *Urban and Regional Planning Education* (pp. 181-192). Springer Singapore.
- Richmond, J. (1990). Introducing philosophical theories to urban transportation planning or why all planners should practice bursting bubbles. *Systems Research and Behavioral Science*, 7(1), 47–56 .
- Ritzdorf, M. (1995). Feminist contributions to ethics and planning theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics*. New Brunswick: Center for Urban Policy Research.
- Ryan, M., & Gregory, A. (2019). Ethics of Using Smart City AI and Big Data: The Case of Four Large European Cities. *ORBIT Journal*, 2(2).
- Safari, H., Zamani , B., & Rabbani, A. (2021). Analysis of Dimensions and Factors Affecting the Process of Formulating Professional Ethics Guidelines for Urban Planning in Iran. *Journal of Geography and Environmental Planning*, 31(4), 43-70. (in Persian)
- Sarrafi , ., Tavakolinia, ., & Chmani Moghaddam, M. (2014). Planners' Position in the Iranian Urban Planning Process. *Motaleate Shahri*, 3(12), 19-32. (in Persian)
- Schilleci, F. (2009). Environmental Planning Research: Ethical Perspectives in Institutional and Value-Driven Approaches. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 119-144). Farnham: Ashgate.
- Silva, C. N. (2005). Urban Planning and Ethics. In J. Rabin (Ed.), *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy* (3 ed., pp. 311–316). New York: Marcel Dekker–Taylor & Francis.
- Silva, C. N. (2015). Planning Ethics. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2 ed., Vol. 18, pp. 193-197). Elsevier.
- Singer, P. (1996). A general approach to moral philosophy. *marifat*, 47-50. (in Persian)
- Smith, N. (1985). Some characteristics of moral problems in evaluation practice. *Evaluation and Program Planning*, 8, 5-11.
- Soheili, H., Faghihipour, J., & Mahdavi Nasab, H. (2017). *Professional Ethics(Concepts,Definitions and Applications)*. Tehran: Darolfonoon. (in Persian)

- Stein, S. M., & Harper, T. L. (2005). Rawls's 'Justice as Fairness': A Moral Basis for Contemporary Planning Theory. *Planning Theory*, 4(2), 147-172.
- Sullivan, L. (2009). *The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences*.
- Tarhani, H., & Partovi, P. (2018). Realisation Mechanisms for the Public Interest in Successful Urban Development Plans, with An Emphasis on Planning Theories of the Second Half of the 20th Century. *Soffeh*, 28(3), 91-112. (in Persian)
- Taylor, N. (1992). Professional ethics in town planning, What is a code of professional conduct for? *TPR*, 63 (3) 1992, 63(3), 227-241.
- Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory since 1945* (1 ed.). SAGE.
- Taylor, N. (2009). consequentialism and the Ethics of Planning Research. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), *Ethics and planning research* (pp. 13-28). Farnham: Ashgate.
- Thacher, D. (2004). The Casuistical Turn in Planning Ethics Lessons from Law and Medicine. *Journal of Planning Education and Research*, 23(3), 269-285.
- Thomas, H. (2009). Virtue Ethics and Research Ethics. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research*. (pp. 29-40). Farnham: Ashgate.
- Throgmorton, J. A. (1995). Ethics, Passion, Reason, and Power: The Rhetorics of Electric Power Planning in Chicago. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 195-220). Center for Urban Policy Research.
- Upton, R. (2002). Planning praxis : Ethics, values and theory. *TPR*, 73(3), 253-269.
- Wachs, M. (1982). Ethical Dilemmas in Forecasting for Public Policy. *Public Administration Review*, 42(6), 562-567.
- Wachs, M. (1985). *Ethics in Planning*. New Brunswick, New Jersey: Center for Urban Policy Research, Rutgers University.
- Wachs, M. (1995). Foreword. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning Theory, Practice and Education* (pp. xiii-xv). New Brunswick, NJ: Centre for Urban Policy Research, Rutgers, The State University of New Jersey.
- Wachs, M. (2015). The Past, Present, and Future of Professional Ethics in Planning. In S. Fainstein, & J. DeFilippis (Eds.), *Readings in Planning Theory* (4th ed., pp. 101-119). Wiley-Blackwell.
- Watson, V. (2002). The Usefulness of Normative Planning Theories in the Context of Sub-Saharan Africa. *Planning Theory*, 27-52.
- Watson, V. (2003). Conflicting rationalities: implications for planning theory and ethics. *Planning Theory & Practice*, 395-407.
- Watson, V. (2006). Deep Difference: Diversity, Planning and Ethics. *Planning Theory*, 31-50.
- Winkler, T., & Duminy, J. (2016). Planning to change the world? Questioning the normative ethics of planning theories. *Planning Theory*, 15(2), 111-129.

شناسایی و تحلیل محورهای غالب در تحقیقات مرتبط با اخلاق در برنامه‌ریزی شهری: مرور نظام‌مند پیشینه با روش تحلیل مضمون

رضوان عباسی^{۱*} و غلامرضا حقیقت نائینی^۲

^۱ پژوهشگر دکتری برنامه‌ریزی شهری، گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران

^۲ دانشیار، گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: rab.abbasi@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>بیان مسئله: اخلاق با مسئله انتخاب و قضاوت عملی در ارتباط است. از آنجاکه ماهیت برنامه‌ریزی شهری به پیگیری منافع اجتماع با تعیین اقدامات مناسب برای آینده طی انتخاب‌های متوالی در زمینه‌های پیچیده و شرایط نامعلوم مربوط می‌شود، می‌توان گفت ملاحظات اخلاقی بخشی جدایی‌ناپذیر از آن بوده و ادغام فلسفه اخلاق با اندیشه‌ها و تلاش‌های حرفه‌ای برنامه‌ریزی اجتناب‌ناپذیر است. اخلاق از دهه‌ی ۱۹۷۰ جایگاهی ثابت در میان پژوهش‌های برنامه‌ریزی پیدا کرد و موجی از آثار در این رابطه منتشر گردید. اما چالش‌های مطرح‌شده در دوران معاصر و کاهش توجه به این موضوع، بازبینی و بازاندیشی درباره محتوای اخلاقی در برنامه‌ریزی را ضروری کرده است.</p> <p>هدف: هدف از این پژوهش ارائه‌ی دیدگاهی جامع و کلی از موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی با شناسایی و تشریح اولویت‌های اصلی پژوهشگران در این حوزه است.</p> <p>روش: این پژوهش بر اساس هدف، بنیادی و ماهیتاً کیفی بوده و با اتخاذ رویکرد توصیفی- تبیینی و به‌کارگیری رویکردی ترکیبی شامل مرور نظام‌مند و تحلیل مضمون، ۱۱۰ تحقیق منتخب را مورد بازبینی، دسته‌بندی و سنتز دقیق قرار داده است.</p> <p>یافته‌ها: این مقاله علاوه بر شناسایی سه مضمون فراگیر شامل ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه‌ی برنامه‌ریزی، اخلاق در عرصه‌ی عمل حرفه‌ای و اخلاق در عرصه‌ی دانشگاهی، مضامین پایه و سازمان‌دهنده را نیز تشریح و با بررسی نتایج تحقیقات در هر لایه، شکاف‌های موجود و مسیرهای بالقوه را برای پژوهش در آینده معرفی کرده است.</p> <p>نتیجه‌گیری: با وجود پراکندگی و کاهش تعادل مضامین در لایه‌های مختلف، طبق بررسی‌ها برخی از آن‌ها جایگاه ثابتی در پژوهش‌ها داشته‌اند: استخراج دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان، بررسی کدهای حرفه‌ای و آموزش اخلاق. همچنین جریان پژوهش‌ها در دو دهه‌ی اخیر، نشانگر پررنگ شدن زمینه‌ی برنامه‌ریزی و اهمیت و تأثیر آن در انتخاب، تفسیر و آموزش مفاهیم و ایده‌های اخلاقی است. بدین ترتیب اهمیت توجه به فرآیندهای اجتماعی، فضایی و سیاسی در جریان ادغام فلسفه‌ی اخلاق با برنامه‌ریزی بیش‌ازپیش برجسته شده است.</p>	<p>دانش شهرسازی، ۱۴۰۲ دوره ۷، شماره ۲، صفحات ۱۴۱-۱۱۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۵ مقاله مروری</p> <p>کلیدواژه‌ها: اخلاق، برنامه‌ریزی شهری، نظریه‌های اخلاقی، تحلیل مضمون</p>
<p>نکات برجسته:</p> <ul style="list-style-type: none">پژوهش حاضر با ارائه دیدگاهی جامع از اخلاق در برنامه‌ریزی، مجموعه دانش موجود را توسعه می‌دهد. همچنین با شناسایی جریان‌های اصلی و معرفی شکاف‌های پژوهشی موجود در این حوزه می‌تواند مسیر را برای مشارکت مؤثر محققان ایرانی در تکمیل ادبیات موجود و ارائه‌ی مضامین جدید و نوظهور هموار کند.	

بیان مسئله

جامعه‌شناسان اخلاق^۱ را به منزله‌ی خونی تلقی کرده‌اند که پیوسته و به‌صورت پنهان در پیکر جامعه و نهادهای اجتماعی در جریان است. بدین ترتیب هیچ نهاد، حرفه و قلمرویی نیست که قادر باشد فارغ از اخلاق که مرزهای سلوک و رفتار بهنجار را معین کرده و چارچوبی برای تشخیص عمل درست و نادرست تعریف می‌کند، به حیات مشروع خود ادامه دهد (حسن‌پور و ده‌یادگاری، ۱۳۸۸). از این‌رو توجه به اخلاق در برنامه‌ریزی شهری به‌عنوان حرفه‌ای که ماهیت آن به پیگیری منافع اجتماع از طریق تعیین اقدامات مناسب برای آینده طی یک سری انتخاب‌های متوالی در زمینه‌های پیچیده و شرایط نامعلوم مربوط می‌شود، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در واقع از آنجایی که امروزه برنامه‌ریزان در تصمیمات روزمره و استراتژیک خود با تنگناها و انتخاب‌های پیچیده‌ای در رابطه با منافع عمومی، تعهدات و مسئولیت‌های متفاوت نسبت به جامعه، کارفرما، همکاران، محیط‌زیست، سایر اشکال زندگی و نسل‌های آینده مواجه هستند (سیلوا^۲، ۲۰۰۵، ۲۰۱۵)، تقریباً همه‌چیز در برنامه‌ریزی با اخلاق و مسائل اخلاقی مرتبط بوده و ملاحظات اخلاقی بخشی جدایی‌ناپذیر از آن محسوب می‌شوند (آپتون^۳، ۲۰۰۲؛ پلاگر^۴، ۲۰۰۴؛ کمپل^۵، ۲۰۰۶).

از لحاظ تاریخی نیز مباحث فلسفه اخلاق همواره با مباحث مربوط به شهرها و سکونتگاه‌های انسانی همراه و همسو بوده است: از نوشته‌های افلاطون درباره پولیس گرفته تا اندیشه‌های سنت آگوستین در شهر خدا (کولر^۶، ۲۰۱۳). قبل از آنکه برنامه‌ریزی به‌عنوان یک حرفه و انضباط مستقل مطرح شود، در شکل سنتی آن، اخلاق بیانگر ارزش‌های جمعی بود: هنجارهای اجتماعی مشترک که در شکل‌گیری سکونتگاه‌های بومی^۷ تأثیرگذار و گاهی تعیین‌کننده بودند (الکساندر^۸، ۲۰۱۳).

حرفه‌ی برنامه‌ریزی در اواخر قرن نوزده و اوایل قرن بیستم با فرض جدایی گزاره‌های امور واقع از گزاره‌های ارزشی و کنار گذاشتن گرایش‌ها و ترجیحات فردی از تحلیل‌ها، به‌عنوان یک فعالیت صرفاً تخصصی و فنی در نظر گرفته شد که شناسایی و حل مسائل شهری در آن می‌تواند مستقل از دیدگاه‌های ارزشی یا مباحث سیاسی صورت گیرد. بر این اساس چنین تصور می‌شد که یک منفعت عمومی واحد مطلوب برای عموم مردم وجود دارد (طرهانی و پرتوی، ۱۳۹۷) و مسئولان و مدیران سیاسی جامعه بر اساس عقلانیت و در راستای این منفعت عمومی حرکت می‌کنند، بنابراین برنامه‌ریزان به‌عنوان دانشمندان عمل‌گرا^۹، بی‌طرف و خنثی وظیفه‌دارند که اهداف و تصمیمات آن‌ها را به اجرا درآورند و مردم نیز باید آن را به‌عنوان یک تکلیف قانونی و مطلوب برای کل جامعه بپذیرند (مهدیزاده، ۱۳۸۵). بعدها مشخص شد که رویکرد عقلانی در درک تأثیرات توزیعی عمل برنامه‌ریزی بر گروه‌های مختلف اجتماع شکست‌خورده (تایلور^{۱۰}، ۱۹۹۸) و در پوشش صلاحیت‌های فنی خنثی و منافع عمومی، عمدتاً در خدمت قدرتمندترین و ثروتمندترین اعضای جامعه قرار داشته (کلاسترمن^{۱۱}، ۱۹۸۵) و منجر به بی‌عدالتی‌های بسیاری شده است.

از اوایل دهه‌ی ۱۹۶۰ به‌تدریج اثبات گردید که قضاوت‌های ارزشی در سراسر تصمیمات برنامه‌ریزی حضور داشته و نقشی فعال در شکل‌گیری آن‌ها ایفا می‌کنند. تغییرات عمیقی که در درک بنیادین از نظریه و عمل برنامه‌ریزی رخ داد، برداشت از آن را به‌عنوان یک حرفه‌ی لزوماً فنی تا حد زیادی منسوخ کرد و نشان داد که پذیرش عقلانیت ابزاری به‌عنوان تنها دکترین هدایتگر تصمیم‌سازی و تعمیم مفاهیمی مانند منافع عمومی در دنیایی سرشار از تفاوت و تنوع، مشکل‌ساز است (کمپل و مارشال، ۲۰۰۰). در واقع با به رسمیت شناختن منافع و اولویت‌های متضاد افراد و گروه‌های مختلف در جوامع و وابستگی و تأثیرات متقابل تصمیمات آن‌ها بر همدیگر، مشخص گردید که فرآیندهای تصمیم‌سازی در برنامه‌ریزی، به‌ویژه در توسعه زمین و ملک، فرآیندهای پیچیده‌ای بوده و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً از دیدگاه علمی بررسی کرد (صرافی، توکلی‌نیا، چمنی‌مقدم، ۱۳۹۳). علاوه بر این ظهور دیدگاه‌های جدید در واکنش به مدل عقلانی، منجر به تشخیص این مسئله شد که مؤلفه‌ی سیاسی برنامه‌ریزی تنها به مرحله‌ی تدوین اهداف محدود نیست و کل این فرآیند، سیاسی و ارزش-محور است (کلاسترمن، ۱۹۷۸).

1 Ethics

2 Silva

3 Upton

4 Ploger

5 Campbell

6 Koller

7 Vernacular settlements

8 Alexander

9 Applied scientist

10 Taylor

11 Klosterman

از این دوره به بعد اخلاق و موضوعات مرتبط با آن جایگاهی ثابت در میان نظریه‌پردازان این رشته، دستور کار نشست‌های حرفه‌ای و برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها پیدا کرد و ادغام اخلاق در جنبه‌ها و ابعاد مختلف برنامه‌ریزی شهری مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب مشخص شد که برنامه‌ریزی به دلایل مختلف می‌تواند از ادغام ایده‌های فلسفه اخلاق و تحلیل اخلاقی در اندیشه و تلاش‌های حرفه‌ای خود سود ببرد؛ نخست اینکه مسائل اخلاقی به اشکال مختلف، تقریباً در همه‌ی تصمیمات برنامه‌ریزی حضور دارند، بنابراین افزودن تحلیل اخلاقی به مجموعه دانش و مهارت‌های برنامه‌ریزی، می‌تواند تحلیل سیستماتیک موقعیت‌های دشوار، شناسایی پیامدهای اخلاقی گزینه‌های مختلف و دستیابی به بنیانی معقول‌تر برای قضاوت‌های اخلاقی را تسهیل کند (لانگ و هندلر^۱، ۱۹۹۰). دوم اینکه عوامل متعددی مانند ارزش‌ها و گرایش‌های اخلاقی شخصی و حرفه‌ای بر جهت‌گیری‌های اخلاقی برنامه‌ریزان تأثیر می‌گذارند (اسکوین ریبو^۲، ۱۹۹۴). بنابراین تسلط برنامه‌ریزان بر ایده‌ها و نظریه‌های اخلاقی می‌تواند آن‌ها را یاری دهد تا به خودآگاهی دست‌یافته، دیدگاه‌های اخلاقی خود را شفاف‌تر و دقیق‌تر بیان نمایند و درکی عمیق از فرضیات اخلاقی خود و دیگران داشته باشند. سوم اینکه اخلاق و گفت‌وگوهای اخلاقی، ویژگی‌های اصلی و باورهای حرفه‌ای برنامه‌ریزی را در جوامع شکل می‌دهد (پلاگر^۳، ۲۰۰۴). در نتیجه توجه به اخلاق و رفتارهای اخلاقی می‌تواند جایگاه حرفه را در جامعه ارتقا بخشد و اعتماد شهروندان را که منجر به همکاری مثبت با سیستم برنامه‌ریزی می‌شود، جلب کند. همچنین اخیراً مسائل اخلاقی پیچیده‌تری از جمله چالش‌های همراه با استفاده گسترده از فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به‌ویژه اینترنت در مراحل مختلف فرآیند برنامه‌ریزی، همچنین تأکید مواضع نظری جدید بر توجه به تفاوت‌های زمینه‌ای و تعارضات در برداشت‌ها و تفاسیر از ارزش‌ها و اصول اخلاقی در برنامه‌ریزی مطرح‌شده که اهمیت توجه به اخلاق را برای شکل دادن به اندیشه‌ها و تنظیم عمل برنامه‌ریزی برجسته‌تر کرده است. این موضوع در ایران به دلیل نادیده گرفتن جنبه‌های ارزشی و اخلاقی برنامه‌ریزی در عرصه‌ی عمل و در سطح دانشگاهی و آموزش برنامه‌ریزی، از اهمیت بیشتری برخوردار است. فعالیت‌های حرفه‌ای برنامه‌ریزی در ایران با وجود گذشت چندین دهه و نقدهای گسترده، همچنان تحت تسلط رویکرد عقلانی-جامع و استفاده از عقلانیت ابزاری قرار داشته، بر روش‌های فنی و علمی و نادیده گرفتن واقعیت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برنامه‌ریزی تأکید کرده و به ارزش‌رها بودن فعالیت‌های برنامه‌ریزی و بی‌طرفی برنامه‌ریزان اعتقاد دارد. همین غفلت از جنبه‌های سیاسی و ارزشی باعث شده سیستم برنامه‌ریزی شهری ایران در ایجاد اجتماعات قابل‌زیست، برنامه‌های کاربری زمین منصفانه، فراهم آوردن برابری و عدالت با شکست مواجه شده و به‌جای بهبود شرایط، خود منجر به آسیب‌های بیشتر شود. این سیستم حتی در دستیابی به هدف بهره‌وری^۳ موفقیت‌چندانی نداشته و کماکان در مسیر تحقق اهدافی مانند مشروعیت، شفافیت و مشارکت، آگاهی و حفاظت محیطی با چالش‌های عمده‌ای روبرو است.

پس در کل پرداختن به پرسش‌های اخلاقی "بایدها و نبایدها" و بررسی «ماهیت و معنای ارزش‌های اخلاقی» در برنامه‌ریزی کماکان عاجل و ضروری است، اما طبق گفته کمپل (۲۰۱۲) از ابتدای قرن بیست و یکم توجه به اخلاق هم در عرصه‌ی حرفه‌ای و هم در عرصه دانشگاهی برنامه‌ریزی پراکنده و ازهم‌گسیخته شده و کاهش یافته است. وی چند عامل را در این مسئله دخیل می‌داند: نخست اینکه بسیاری از نویسندگان برجسته در برنامه‌ریزی به‌طور مستقیم به موضوع اخلاق نمی‌پردازند؛ دوم اینکه انگیزه‌ی دانشگاهی اندکی برای آموزش و پژوهش درباره اخلاق برنامه‌ریزی وجود دارد. چراکه زمینه دانشگاهی دوران معاصر ارائه محور است، درحالی‌که پیشرفت فکری در پژوهش‌های اخلاق، تدریجی است؛ سوم اینکه نسبی‌گرایی اخلاقی حاکم بر محیط دانشگاهی و حرفه‌ای، تلاش برای شناسایی و تعریف درست و غلط را رد می‌کند؛ و در نهایت این سکون در اخلاق برنامه‌ریزی را می‌توان به افت چشمگیر اعتقاد به خود ایده‌ی برنامه‌ریزی نیز نسبت داد. با توجه به چالش‌های مطرح‌شده در دوران معاصر، تغییرات در نظریه‌های اجتماعی و فلسفی، ظهور جریان‌های نظری جدید در برنامه‌ریزی و در نهایت پراکندگی و کاهش توجه به اخلاق برنامه‌ریزی در دهه‌های اخیر، ضرورت بازبینی و بازاندیشی درباره‌ی محتوای تحقیقات منتشرشده در این حوزه، شناسایی مضامین پرتکرار در ادبیات و شکاف‌های تحقیقاتی موجود و البته معرفی مسیرهای جدید برای تکمیل ابعاد مختلف اخلاق برنامه‌ریزی برجسته‌تر شده است.

¹ Lang & Hendler, 1990

² Escuin-Rubio, 1994

³ efficiency

مطابق با بیان مسئله و موضوع مورد پژوهش این مقاله، پرسش‌های اصلی را می‌توان به این صورت بیان کرد که: از دهه‌ی ۱۹۷۰ میلادی تاکنون اولویت‌های اصلی پژوهشگران در رابطه با موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی شهری شامل چه مواردی بوده و چه مضامین و جریان‌هایی بر پژوهش‌های موجود در این زمینه غلبه داشته‌اند؟ کدام موارد و موضوعات در پژوهش‌های موجود نادیده گرفته شده یا نیاز به بررسی بیشتری دارند و چه چشم‌اندازهایی را می‌توان برای پژوهش‌های آینده در این زمینه جهت پرکردن شکاف‌های تحقیقاتی موجود پیشنهاد کرد؟ این مقاله در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده و با توجه به انواع محتوای اخلاقی در برنامه‌ریزی، آثار و مطالعات مرتبط با این حوزه را به صورت نظام‌مند بازبینی و تحلیل کرده، با شناسایی مضامین اصلی به دسته‌بندی آن‌ها پرداخته و با بررسی گسترده‌ی مسائلی که می‌تواند در آینده مورد توجه قرار گیرد، مسیرهای بالقوه برای پیشرفت بیشتر این زمینه‌ی تحقیقاتی را معرفی می‌کند. در حقیقت پژوهش حاضر سعی دارد دیدگاهی جامع و کلی از موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی شهری ارائه دهد.

مبانی نظری

اخلاق: مفاهیم و تعاریف کلیدی

اخلاق ارتباط نزدیکی با ارزش‌ها دارد و به عنوان ابزاری در نظر گرفته می‌شود که ارزش‌ها را به عمل تبدیل می‌کند. می‌توان گفت اخلاق به معنای رعایت و احترام گذاشتن به اصول و ارزش‌هایی است که بر رفتار شخص یا گروه یا جامعه حاکم بوده و چارچوبی برای تشخیص عمل درست و نادرست تعریف می‌کند (هوسمر^۱، ۱۹۹۸). علیرغم توافق کلی روی تعریف عام از اخلاق، این واژه کاربردهای گوناگونی دارد که معمولاً در سه دسته مورد توجه قرار می‌گیرد:

الف) کاربرد نخست مبتنی بر معنای لغوی این واژه است. واژه‌ی اخلاق جمع خُلُق و معادل واژه‌ی لاتین moral، در لغت به معنای خوبی و رفتار عادت شده و مزاج به کار می‌رود، در تعریف جدید معادل "رفتار پایدار" یا بنا به تعریف روانشناسان "الگوی رفتار ارتباطی" محسوب می‌شود. الگوی رفتاری بخشی از شخصیت فرد و شاکله‌ی اوست (فرامرز قراملکی، درخشانی، رضایی، ۱۳۹۱). با توجه به اینکه در رفتارهای ارتباطی هر یک از طرفین حقوقی دارند، پابندی به حقوق طرف ارتباط، حداقل ملاک برای تمایز رفتار اخلاقی از رفتار غیر اخلاقی است (سهیلی، فقیهی پور، مهدوی نسب، ۱۳۹۶).

ب) در کاربرد دوم، واژه‌ی اخلاق معادل فضیلت^۲ است. اخلاق در این دسته به معنای فضایل اخلاقی و اخلاق نیک به کار می‌رود. پ) کاربرد سوم به معنای فلسفه‌ی اخلاق^۳ است که می‌توان آن را حوزه‌ای از فلسفه دانست که به بحث عقلانی و استدلالی درباره‌ی باورها، مفاهیم و تجارب اخلاقی، ارزش‌های مربوط به انسان و اصول، مبانی و دلایل رفتارها و کردارهای انسانی می‌پردازد.

فلسفه‌ی اخلاق

فلسفه‌ی اخلاق معمولاً به سه شاخه‌ی اصلی تقسیم می‌شود:

- اخلاق توصیفی^۴ که با روش نقلی و تجربی به توصیف و گزارش اخلاقیات افراد، گروه‌ها و جوامع مختلف می‌پردازد. عاری از هرگونه ارزیابی اخلاقی و داوری ارزشی بوده و از درستی و نادرستی ارزش‌های اخلاقی سخن نمی‌گوید (مصباح یزدی، ۱۳۸۲).
- اخلاق هنجاری^۵ که اخلاق دستوری و توصیه‌ای نیز نامیده می‌شود، به دنبال شناسایی و تبیین اساسی‌ترین مبانی و معیارهای درستی و نادرستی و خوبی و بدی و بایدها و نبایدها در احکام اخلاقی است (فرانکنا^۶، ۱۹۹۷).
- فرا اخلاق^۱ یا اخلاق تحلیلی، نوعی بررسی فلسفی در باب ماهیت، معقولیت و منزلت نظام‌ها، معیارها و اصول اخلاقی است بدون توجه به محتوای آن‌ها. بنابراین این بخش تنها به تحلیل و پژوهش فلسفی از ماهیت مفاهیم، گزاره‌ها و احکام اخلاقی می‌پردازد و به درستی و نادرستی این گزاره‌ها کاری ندارد (پالمر^۲، ۲۰۰۹).

¹ Hosmer

² Virtue

³ Moral philosophy or Ethics

⁴ Descriptive Ethics

⁵ Normative Ethics

⁶ Frankena

جدول ۱

مقایسه‌ی شاخه‌های فلسفه‌ی اخلاق

شاخه‌های فلسفه اخلاق	اخلاق هنجاری		اخلاق توصیفی	اخلاق تحلیلی (فرا اخلاق)
	هنجاری	ارزشی		
ویژگی‌ها	ناظر به «باید» - دارای ارزش‌گذاری	ناظر به «هست» - دارای ارزش‌گذاری	ناظر به امور واقع و آنچه «هست» - فارغ از ارزش‌گذاری	ناظر به ماهیت گزاره‌های اخلاقی - فارغ از ارزش‌گذاری
گزاره‌های صادره	باید الف را انجام داد.	الف خوب (درست) است.	الف، ب است	- خوب چه معنایی دارد؟ - اساساً آیا در عالم هستی، خوب و بد وجود دارد؟ - به فرض اینکه خوب و بد در عالم باشد، آیا می‌توان آن‌ها را شناخت؟ چگونه؟ و ...

برگرفته از: مصباح یزدی، ۱۳۸۲؛ فرانکنا، ۱۹۹۷؛ پالمر، ۲۰۰۹

اخلاق هنجاری

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، این شاخه از اخلاق به بررسی افعال خوب و بد و معیارهای قضاوت درباره‌ی نیکی و بدی یا درستی و نادرستی افعال می‌پردازد و می‌توان آن را دارای دو سطح دانست که هرچند مرتبط‌اند، اما از جهات مختلفی متمایزند: اخلاق نظری^۳ که معیارهای کلی اخلاقی و اعمال خوب و درست را موردتوجه قرار داده و نظریه‌های هنجاری- اخلاقی^۴ مختلفی برای تبیین خوبی و بایستگی عمل ارائه می‌دهد؛ و اخلاق کاربردی^۵ به‌عنوان دانشی که انسان را در فرآیند تصمیم‌سازی اخلاقی در موقعیت‌های عینی یاری می‌کند، از این‌رو دامنه‌ای بسیار گسترده داشته و شامل حوزه‌هایی چون خانواده، محیط‌زیست، ورزش، حرفه‌ها و مشاغل است.

اخلاق نظری: نظریه‌های هنجاری- اخلاقی

پایه‌ترین مبحث در اخلاق هنجاری که در پی شناخت خوبی و بدی، درستی و نادرستی افعال اختیاری یا صفات اکتسابی است، در بررسی نظریه‌های اخلاقی سه شاخه‌ی اصلی این نظریات موردتوجه قرار می‌گیرد: غایت‌گرایی، وظیفه‌گرایی و فضیلت‌گرایی.

الف) نظریه‌های غایت‌گرا

بر اساس نظریات غایت‌گرا^۶ تعیین درستی یا نادرستی اعمال و نیز بایستگی و نبایستگی رفتارها، وابسته به نتایج آن‌ها است، یعنی ملاک اساسی یا نهایی درست، نادرست، الزامی و ... به لحاظ اخلاقی عبارت است از آن ارزش غیراخلاقی که به وجود می‌آورد. بنابراین «یک عمل تنها در صورتی صواب است که خودش یا قاعده‌ای که تحت آن قرار می‌گیرد، دست‌کم به‌اندازه‌ی هر بدیل دیگری، غلبه‌ی خیر بر شر را ایجاد کند یا احتمالاً ایجاد کند یا قصد ایجاد آن را داشته باشد و تنها در صورتی خطاست که چنین نکند» (فرانکنا، ۱۹۹۷، ۲۵). سودگرایی، برجسته‌ترین نظریه‌ی غایت‌گرا است که طبق آن فعلی از لحاظ اخلاقی درست است که بیشترین سود را ایجاد کند یا روی‌هم‌رفته، بهترین نتایج را به وجود آورد. این نظریه تنها معیار نهایی درباره‌ی صواب، خطا و الزام را سود و اصل سود می‌داند و بیان می‌کند غایت اخلاقی‌ای که باید به دنبال آن باشیم، بیشترین غلبه خیر بر شر در کل جهان است.

1 Meta Ethics

2 Palmer

3 Theoretical Ethics

4 Normative Ethical Theories (NETs)

5 Practical Ethics

6 Consequentialist or Teleological Theories

ب) نظریه‌های وظیفه‌گرا: این دسته از نظریه‌ها با تمام تنوعی که دارند در این ادعا مشترک‌اند که اخلاقی بودن یک فعل به ماهیت ذاتی آن فعل، انگیزه‌های آن یا تطابق آن با یک قاعده یا اصل بستگی دارد و اصلاً به نتایج فعل وابسته نیست (سینگر^۱، ۱۹۹۶).

پ) اخلاق فضیلت: این نظریه از آدمیان می‌خواهد پیوسته در پی آن نباشند که فعل اخلاقاً درست چیست، بلکه از آن‌ها می‌خواهد که حالت‌های درونی خود را زیبا سازند، آنگاه به‌صورت طبیعی فعل زیبا از آن‌ها سر خواهد زد. این حالت‌های درونی زیبا همان فضایل‌اند. از دید عالمان اخلاق فضیلت معتقدند ارزش‌گذاری اعمال افراد باید بر مبنای ارزش‌گذاری شخصیت آن‌ها باشد. پس عمل درست، عملی است که منطبق با فضایل باشد (دراپور^۲، ۲۰۰۷، ۱۳۷).

جدول ۲

مقایسه‌ی انواع مختلف نظریه‌های اخلاقی

غایت‌گرا	وظیفه‌گرا	فضیلت‌گرا
تعریف عمل درست	عمل درست، عمل بر اساس وظیفه است	عمل درست، عمل در جهت پرورش و رشد شخصیتی و منشی انسان مبتنی بر فضایل است
تمرکز	متمركز بر فعل (عمل)	متمركز بر فاعل (کاراکنز و شخصیت فاعل)
پرسش اصلی	چه اعمالی را باید انجام دهیم؟	چگونه فردی باید باشیم؟

برگرفته از: فرانکنا، ۱۳۷۶؛ سینگر، ۱۳۷۴ و دراپور، ۲۰۰۷

اخلاق در برنامه‌ریزی شهری

اخلاق در برنامه‌ریزی به ادغام ایده‌هایی از فلسفه اخلاق در حوزه‌ی برنامه‌ریزی اشاره می‌کند که مسائل گسترده‌ای را در نظریه و عمل برنامه‌ریزی تحت پوشش قرار می‌دهد. اخلاق در برنامه‌ریزی در پی تشریح این واقعیت است که برنامه‌ریزان و برنامه‌ریزی می‌توانند از ادغام ایده‌های فلسفه اخلاق در اندیشه‌ی برنامه‌ریزی و تلاش‌های حرفه‌ای سود ببرند. در این صورت است که برنامه‌ریزی می‌تواند در تجویز اقدامات در سکونتگاه‌های انسانی (برنامه‌ریزی) موفق‌تر عمل کنند. بر اساس چارچوب پیشنهادی واکس^۴ (۱۹۸۵) و هندلر^۵ (۲۰۰۱) از اخلاق در برنامه‌ریزی شهری، موضوع اخلاق در این رشته را می‌توان در بخش‌های مختلفی موردتوجه قرار داد:

- رفتار روزمره: این بخش از اخلاق در برنامه‌ریزی به دووجهی بودن موقعیت برنامه‌ریزان اشاره دارد. برنامه‌ریزان از یک سو به‌عنوان افراد حرفه‌ای حقوق و مسئولیت‌های ویژه‌ای نسبت به مسائل عمومی بر عهده دارند و از سوی دیگر به‌عنوان "عوامل اخلاقی"^۵ همانند شهروندان عادی از یک سری اصول اخلاقی عمومی پیروی می‌کنند. بر این اساس، ملاحظات اعمال روزمره برنامه‌ریزان شامل ارزیابی رفتارهای آنان هم به‌عنوان افراد حرفه‌ای و هم به‌عنوان افراد معمولی و غیرحرفه‌ای است. فراهم آوردن رهنمودهای اخلاقی برای برنامه‌ریزان در موقعیت‌های مختلف مانند جلوگیری از تضاد منافع؛ حفظ روابط مناسب با کارفرمایان، کارمندان و همکاران؛ عمل در حوزه و قلمرو قابلیت‌ها و توانایی‌های خود؛ ارائه‌ی مشاوره حرفه‌ای مستقل؛ و برخورد مناسب با اطلاعات با در نظر گرفتن منافع عمومی، نقطه تمرکز این جنبه از اخلاق برنامه‌ریزی است.
- تولید برنامه: بخشی از حرفه‌ی برنامه‌ریزی است که با تدوین، اجراء نظارت و ارزیابی برنامه‌ها، پروگرام‌ها و سیاست‌ها مرتبط است. این برنامه‌ها و پروگرام‌ها به دلیل تأثیرگذاری بر چگونگی توزیع و باز توزیع منابع بین شهروندان (و عناصر غیرانسانی محیط) و به این دلیل که در این فرآیند ممکن است به افراد یا گروه‌های خاصی سود رسانده و هزینه‌هایی به بقیه تحمیل کنند، پیامدهای اخلاقی دارند و بیانیه‌های هنجاری محسوب می‌شوند. ارزیابی پیامدهای چنین تصمیمات و اعمالی مستقیماً به نظریه‌ها و رویکردهای اخلاقی مربوط می‌شود. بررسی (معمولاً ضمنی و تلویحی) پیش‌فرض‌های اساسی و پیامدهای اخلاقی برنامه‌ها، پروگرام‌ها و سیاست‌ها، موضوع اصلی موردبررسی در این جنبه از اخلاق برنامه‌ریزی است.

1 Deontological Theories

2 Singer

3 Driver

4 Wachs

5 Moral Agents

- صلاحیت اجرایی^۱: عبارت است از «اختیاری که قانون‌گذار برای انتخاب یا قضاوت در مورد نحوه‌ی اجرای یک برنامه یا قانون موضوعه به یک عامل داده است و اینکه بگوییم آن عامل در آن موضوع خاص دارای آزادی انتخاب است، به این معنی نیست که هیچ محدودیتی برای او وجود ندارد» (سالیوان^۲، ۲۰۰۹: ۱۲-۱۱). هندلر^۳ (۲۰۰۱) معتقد است که صلاحیت اجرایی به ابهام در نقش برنامه‌ریزان در محیط‌های کاری آن‌ها اشاره دارد. نقش‌های متعددی برای برنامه‌ریز مطرح شده است: وکیل مدافع^۴، تکنسین، میانجی و نقش برنامه‌ریز عموماً به‌صراحت توسط سازمان‌های حرفه‌ای برنامه‌ریزی و/یا محیط کار تعیین نمی‌شود، به همین دلیل برنامه‌ریزان با آزادی عمل می‌توانند درباره‌ی هدف و روش انجام کار حرفه‌ای خود تصمیم بگیرند. پس برنامه‌ریزان دارای اختیار یا آزادی عمل در انتخاب نقش یا نقش‌های خود هستند. البته تصمیم آن‌ها در این مورد نیز باید مورد بررسی و موشکافی اخلاقی قرار گیرد.
- فنون برنامه‌ریزی: روش‌ها یا فرآیندهایی هستند که برنامه‌ریزان برای تولید یا ارزیابی برنامه‌ها، پروگرام‌ها و سیاست‌ها از آن‌ها استفاده می‌کنند. برنامه‌ریزان مجموعه‌ای از فنون تحلیلی را در اختیار دارند: تحلیل هزینه-فایده^۵، ارزیابی ریسک^۶، ارزیابی محیطی^۷ و ... که آن‌ها را در تصمیم‌سازی برای برخی اقدامات یا ارزیابی اثرات اقدامات خاص در جوامع مختلف یاری می‌رسانند و اکثراً از لحاظ مفهومی و روش‌شناسی با غایت‌گرایی و سودگرایی مرتبط‌اند. تعیین بنیان‌های اخلاقی فنون مختلف و تلاش برای یافتن فنون و روش‌های مبتنی بر دیدگاه‌های اخلاقی غیر نتیجه‌گرا، موضوع اصلی این بُعد از اخلاق برنامه‌ریزی است.
- نظریه‌ی هنجاری برنامه‌ریزی: بر مواردی مانند ماهیت و هدف و گستره‌ی تعهدات برنامه‌ریزی به‌عنوان یک حرفه، تمرکز دارد. اینکه حرفه‌ی برنامه‌ریزی باید چه چیزی را بیان کند، پرسشی است که این دسته به آن پاسخ می‌دهد. اظهارات مختلفی در ارتباط با تعهدات اخلاقی برنامه‌ریزی ارائه شده است. بلانکو^۸ (۱۹۹۵) مواردی مانند منطق، اجتماع، محیط و دموکراسی را مطرح می‌کند. کرومهلز و فارستر^۹ (۱۹۹۰) بر عدالت^۹ و داویدوف^{۱۰} (۱۹۷۸) نیز بر توزیع مجدد تأکید می‌کنند.

پیشینه پژوهش

همان‌گونه که اشاره شد، حرفه‌ی برنامه‌ریزی تا مدت‌ها به‌عنوان فعالیتی ارزش-رها در نظر گرفته شد، این دیدگاه از دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی مورد چالش قرار گرفت، از اواسط دهه‌ی ۱۹۷۰ میلادی با اذعان به ماهیت سیاسی و در نتیجه ارزشی و اخلاقی برنامه‌ریزی، موجی از آثار به‌صورت مقاله، بخش‌هایی از کتاب، ارائه‌های کنفرانسی و رساله‌های دانشجویی در رابطه با ادغام اخلاق و نظریه‌های اخلاقی در برنامه‌ریزی منتشر گردید. بسیاری معتقدند که مقاله‌ی پیترو مارکوس^{۱۱} (۱۹۷۶) در باب اخلاق حرفه‌ای، نقطه‌ی عطف و شروع توجه جدی به مسائل و پرسش‌های اخلاقی در اندیشه و عمل برنامه‌ریزی است. پژوهش‌های بعدی در این حوزه شامل پژوهش‌های تجربی هاو و کافمن (۱۹۸۱، ۱۹۸۰، ۱۹۷۹) درباره‌ی ارزش‌ها و رویکردهای اخلاقی برنامه‌ریزان آمریکایی و همچنین بازاندیشی سیستمی کافمن (۱۹۸۱) از چگونگی آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی است. در ادامه، آگاهی از زیربنای هنجاری فعالیت‌های برنامه‌ریزی به درک نظام‌مندتری از اخلاق در برنامه‌ریزی تبدیل شد. کتاب "اخلاق در برنامه‌ریزی" واکس (۱۹۸۵) اولین مجموعه از تحقیقات مرتبط با اخلاق، نه تنها شامل پژوهش‌هایی از رشته‌ی برنامه‌ریزی بود بلکه آثار و پژوهش‌هایی از رشته‌های دیگر مانند مدیریت و سیاست عمومی را نیز در برمی‌گرفت. یک دهه بعد هندلر (۱۹۹۵) نسخه‌ای بروزتر از این مجموعه تحقیقات با عنوان «اخلاق برنامه‌ریزی: خوانشی از نظریه، عمل و آموزش برنامه‌ریزی»^{۱۱} ارائه داد، وی برخلاف واکس، بر خود رشته‌ی برنامه‌ریزی متمرکز شده بود که می‌توان آن را نشانگر آغاز تخصصی‌سازی و تثبیت حوزه‌ی اخلاق برنامه‌ریزی دانست.

¹ Administrative Discretion

² Sullivan

³ Advocate

⁴ Cost-benefit analysis

⁵ Risk Assessment

⁶ Environmental Assessment

⁷ Blanco

⁸ Krumholz & Forester

⁹ Equity

¹⁰ Peter Marcuse

¹¹ Planning Ethics: A Reader in Planning Theory, Practice, and Education

جریان پژوهش‌های متمرکز بر اخلاق برنامه‌ریزی با انتشار کتاب هندلر در سال ۱۹۹۵ میلادی به اوج خود رسید، پس از آن با وجود ادامه‌ی روند پژوهش در این حوزه، هیچ به‌روزرسانی نظام‌مندی از اخلاق برنامه‌ریزی ارائه نشده است.

در ایران موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی، چه در عرصه‌ی عمل و حرفه و چه در سطح دانشگاهی به‌صورت جدی و مستقیم مورد توجه قرار نگرفته است. در عرصه‌ی دانشگاهی آثار انگشت‌شماری به‌صورت مستقیم بر این موضوع متمرکز شده‌اند که همگی به زبان فارسی بوده و نقشی در بدنه ادبیات جهانی موجود ایفا نمی‌کنند. این آثار با پرداختن به موضوعاتی مانند ملاحظات اخلاقی در معماری و شهرسازی (پرتوی، ۱۳۸۰، ۱۳۷۹)، کدهای حرفه‌ای در برنامه‌ریزی شهری (ملک‌پور و دستواره، ۱۳۹۸) و عوامل و ابعاد مؤثر بر فرآیند صورت‌بندی دستورالعمل اخلاق حرفه‌ای در ایران (صفری، بهادری، ربانی، ۱۳۹۹) به‌صورت محدود بر بعد محتوایی اخلاق حرفه‌ای در برنامه‌ریزی یعنی ارزش‌ها، اصول، قواعد و کیفیت‌های اخلاقی متمرکز شده‌اند که نشان از گستره‌ی محدود دغدغه‌های محققان ایرانی در رابطه با موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی دارد. در واقع می‌توان گفت آثار و پژوهش‌های داخلی در مقایسه با ادبیات جهانی از پیچیدگی و تنوع لازم برخوردار نیستند و با بررسی آن‌ها نمی‌توان مضمون جدیدی در رابطه با اخلاق برنامه‌ریزی استخراج کرد.

اشکال مختلف توجه به اخلاق و مسائل اخلاقی برنامه‌ریزی در پژوهش‌های موجود به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است. برجسته‌ترین مواردی که در این زمینه شناسایی شده، مربوط به هندلر (۱۹۹۶) و کمپل (۲۰۱۲) است. هندلر (۱۹۹۶) به شناسایی جریان‌های فکری مختلف در بافت اخلاقی برنامه‌ریزی پرداخته و با مرور پنج دسته از مدل‌های تصمیم‌سازی اخلاقی تلاش کرده که این جریان‌های فکری را در جهت درک معنای اخلاقی رفتارهای برنامه‌ریزان حرفه‌ای، در بدنه‌ای منسجم از اندیشه یکپارچه کند. وی جریان‌های اصلی پژوهش در این حوزه را شامل این موارد می‌داند: کاربرد مستقیم نظریه‌های اخلاقی در عمل برنامه‌ریزی؛ یکپارچه کردن برنامه‌ریزی با فلسفه؛ پژوهش‌های تجربی برای بررسی دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان؛ شفاف کردن انتخاب‌ها با ارائه‌ی گزینه‌های جایگزین برای تجزیه و تحلیل اخلاقی؛ پژوهش‌های تجربی برای شناسایی رویکردهای اخلاقی مورد استفاده برنامه‌ریزان با بررسی گزارش‌ها یا مشاهده‌ی رفتارهای آن‌ها. کمپل (۲۰۱۲) نیز به بررسی این موضوع پرداخته که مسائل و دغدغه‌های اخلاقی در برنامه‌ریزی چگونه شناخته و درک شده‌اند. وی نیز چند جریان متمایز و گاهی همپوشان را در این زمینه شناسایی کرده است: بررسی طبیعت و محتوای کدهای اخلاق حرفه‌ای، بازبینی واحدهای درسی آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی، ادغام نظریه‌های هنجاری با نظریه‌ی برنامه‌ریزی، پژوهش‌های تجربی در باب اصول اخلاقی و ارزش‌های برنامه‌ریزان و رفتارهای اخلاقی پژوهشگران برنامه‌ریزی.

در کل می‌توان گفت تحقیقات موجود در این زمینه به‌صورت نظام‌مند همه‌ی اشکال توجه به دغدغه‌های اخلاقی در برنامه‌ریزی را بررسی نکرده‌اند. بعلاوه مطالعات مربوط به دهه دوم قرن بیست و یک نیز تا به حال مورد بررسی قرار نگرفته است. نوآوری پژوهش حاضر در بررسی گسترده و دقیق آثار مرتبط (از سال ۱۹۷۰ تا سال ۲۰۲۲ میلادی) و تشریح مفصل جریان‌ها و مضامین مسلط در آن‌ها است که دیدگاهی جامع از موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی فراهم آورده و بدنه‌ی دانش موجود را توسعه می‌دهد. پژوهش حاضر در روند شناسایی جریان‌های اصلی در حوزه‌ی اخلاق برنامه‌ریزی، منابع و آثاری را مورد بررسی قرار می‌دهد که نقشی انکارناپذیر در ادبیات جهانی مرتبط با این موضوع ایفا کرده و سهمی برجسته در پیشبرد دانش مربوط به این حوزه داشته‌اند. در حقیقت این پژوهش با شناسایی جریان‌های اصلی و معرفی شکاف‌های پژوهشی موجود در این حوزه می‌تواند مسیر را برای مشارکت مؤثر محققان ایرانی در تکمیل ادبیات موجود و ارائه‌ی مضامین جدید و نوظهور هموارتر کرده و در نهایت توجه برنامه‌ریزان فعال در عرصه‌ی عمل را به اخلاق و جنبه‌ها و پیامدهای اخلاقی فعالیت‌های برنامه‌ریزی در جهت ارتقای منافع عمومی و تزریق اعتماد به این حرفه جلب نماید.

روش پژوهش

از آنجاکه پژوهش حاضر در پی بررسی سامانمند یک موضوع خاص برای بهبود یا گسترش دانش است، پژوهشی بنیادین محسوب می‌شود که با رویکردی کیفی (تحلیل مضمون) انجام شده است. با تکیه بر مطالعات حنفی‌زاده و هراتی‌نیک^۱ (۲۰۲۰) و گوپتا و شارما^۱ (۲۰۲۲) از فرآیندی چندمرحله‌ای به شرح جدول ۳ برای مرور نظام‌مند تحقیقات مرتبط پیروی شده است.

¹ Hanafizadeh & Harati Nik

جدول ۳

فرآیند انجام پژوهش

مراحل اصلی	توضیحات	بروندادها
استراتژی مروری	تشریح چگونگی انتخاب مرور کیفی نظام‌مند همراه با استفاده از تحلیل مضمون در این پژوهش	برنامه مرور منابع
جمع‌آوری داده‌ها	شناسایی مفاهیم کلیدی و جستجوی منابع اولیه پالایش و انتخاب مرتبط‌ترین مطالعات	یافتن ۲۲۴ منبع در قالب مقاله، پایان‌نامه، بخش از کتاب ۱۱۰ پژوهش به‌عنوان داده‌های نهایی وارد مرحله تحلیل می‌شود.
تجزیه و تحلیل داده‌ها	الف) تحلیل توصیفی پژوهش‌ها ب) تحلیل مضمون در پنج گام: خواندن کل متن داده‌های منتخب، تولید کدهای باز، استخراج مضامین پایه، ترکیب مضامین پایه جهت تولید مضامین سازمان‌دهنده، گروه‌بندی مضامین سازمان‌دهنده و تولید مضامین فراگیر	توزیع زمانی و مکانی و حوزه مورد تمرکز پژوهش‌ها - استخراج سه مضمون فراگیر شامل ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه‌ی برنامه‌ریزی، اخلاق در عرصه عمل حرفه‌ای و ملاحظات اخلاقی در عرصه‌ی دانشگاهی. - ارائه چشم‌اندازهایی برای تحقیقات آینده

برای بازبینی آثار مرتبط با موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی از «مرور نظام‌مند کیفی»^۲ یکی از انواع چهارده‌گانه معرفی شده توسط گرانت و بوث^۳ (۲۰۰۹)، استفاده شده است. این نوع مرور که با نام «سنتر شواهد کیفی»^۴ هم شناخته می‌شود، روشی برای یکپارچه‌سازی یا مقایسه‌ی یافته‌ها از پژوهش‌های کیفی است. دانش انباشته ناشی از این روند ممکن است به توسعه‌ی یک نظریه‌ی جدید، یک روایت فراگیر، تعمیمی وسیع‌تر یا تفسیری تازه منجر شود. این رویکردی تفسیری برای گسترش فهم و درک از پدیده‌ای خاص با جستجو برای مضامین یا ساخت‌های موجود در مطالعات کیفی است (گرانت و بوث، ۲۰۰۹، ۹۹). در نتیجه بهترین روش برای شناسایی محورهای اصلی پژوهش درباره‌ی موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی است. برای ارائه یک نمای کلی از توزیع زمانی و مکانی و حوزه اخلاقی مورد تمرکز، مرور نظام‌مند مطالعات منتخب با ارزیابی مبتنی بر تحلیل محتوا همراه می‌شود. فرآیند پژوهش با روش تحلیل مضمون تقویت می‌گردد که بروان و کلارک^۵ (۲۰۰۶) آن را روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی می‌دانند که فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی فراهم کرده و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی بدل می‌کند.

برای اجرای پژوهش ابتدا پروتکل‌های مورد استفاده برای جستجو و انتخاب مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش تعریف می‌شود. مفاهیم کلیدی مرتبط با موضوع پژوهش تعیین شده، سپس پژوهش‌های حاوی این مفاهیم کلیدی با جستجو در پایگاه‌های داده و ژورنال‌های مهم و همچنین google scholar استخراج شدند. در نتیجه‌ی جستجو، ۲۳۴ پژوهش منتشر شده به زبان انگلیسی یافت شد که به‌صورت مستقیم موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی را مورد توجه قرار داده‌اند. این مجموعه داده‌های مقدماتی شامل ۱۷۹ مقاله، ۴۷ بخش کتاب و ۸ پایان‌نامه است. جستجو و شناسایی منابع مناسب به‌صورت هم‌زمان با تحلیل داده‌ها انجام گرفت و گردآوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه پیدا کرد یعنی تا جایی که دیگر اطلاعات و مضامین جدیدی کشف نگردید.

جدول ۴

مفاهیم کلیدی مورد جستجو

معادل فارسی مفاهیم کلیدی	مفاهیم کلیدی جستجو شده
• اخلاق و برنامه‌ریزی	Ethics and planning
• اخلاقیات و برنامه‌ریزی	Morality and planning
• اخلاق در برنامه‌ریزی	Ethics in planning
• اخلاق برنامه‌ریزی	Planning ethics
• اخلاق حرفه‌ای در برنامه‌ریزی	Professional ethics in planning

1 Gupta & Sharma

2 Qualitative systematic review

3 Grant & Booth

4 Qualitative evidence synthesis

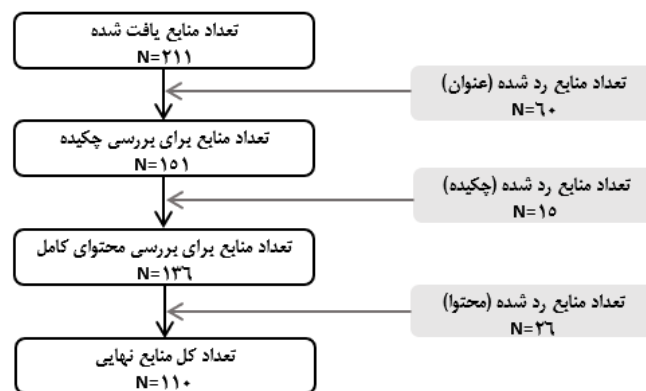
5 Braun & Clarke

در بخش پالایش داده‌ها، نخست داده‌های با قالب پایان‌نامه و مقالات مرور کتاب (در مجموع ۲۳ داده) از مجموعه داده‌های اولیه حذف شدند. سپس با بررسی عنوان، چکیده و محتوای کامل ۲۱۱ پژوهش باقی‌مانده، مناسب‌ترین تحقیقات برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش انتخاب گردید. مجموعه‌ی نهایی داده‌ها برای مراحل بعدی شامل ۱۱۰ پژوهش است. فرآیند انتخاب مقالات برای مجموعه داده نهایی در شکل ارائه‌شده است.

جدول ۵

ملاک‌های ورود و خروج

ملاک‌های ورود	ملاک‌های خروج
<ul style="list-style-type: none"> انتشار به زبان انگلیسی اشاره به مفاهیم کلیدی پژوهش در عنوان یا کلیدواژه‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> پژوهش‌ها در قالب پایان‌نامه مقالات مربوط به مرور کتاب

شکل ۱. الگوریتم انتخاب منابع نهایی

برای تحلیل مجموعه داده‌های نهایی، روش تحلیل مضمون با رویکرد قیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. تحلیل مضمون روشی برای تحلیل داده‌های کیفی است که بر شناسایی الگوهای معنایی در یک مجموعه داده تمرکز دارد. این تحلیل فرآیند شناسایی الگوها یا مضمون‌ها در بطن داده‌های کیفی است. «مضمون ویژگی تکراری و متمایز در متن است که به نظر پژوهشگر نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤالات تحقیق است» (کینگ و هوراکس^۱، ۲۰۱۰، ۱۵۰). مضامین یا الگوهای موجود در داده‌ها را می‌توان با دیدگاه استقرایی^۲ (مبتنی بر داده) و دیدگاه قیاسی^۳ (مبتنی بر نظریه) شناسایی کرد. در دیدگاه استقرایی مضامین شناسایی‌شده به‌شدت با خود داده‌ها مرتبط هستند. در این رویکرد فرآیند کدگذاری و توسعه مضمون توسط محتوای داده‌ها تعیین می‌شود. اما در دیدگاه قیاسی فرآیند کدگذاری و توسعه مضامین به‌وسیله ایده‌ها یا مفاهیم موجود تعیین می‌شود (براون و کلارک، ۲۰۱۹). این پژوهش با وجود توجه به هر دو دیدگاه، بیشتر بر رویکرد قیاسی تکیه دارد.

تکنیک شبکه مضامین برای ساختار بندی بهتر بروندهای منتج از تحلیل مضمون انتخاب شده است. در این رابطه سه سطح از مضامین تعریف می‌شوند: مضامین پایه^۴ (کدها و نکات کلیدی موجود در متن)، سازمان‌دهنده^۵ (مقولات به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر^۶ (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌عنوان یک کل). با تحلیل مضمون شبکه‌ای از مضامین ایجاد می‌شود و در نهایت با تحلیل آن‌ها مفاهیم کلیدی استخراج و تبیین می‌گردد (آترید-استرلینگ^۷، ۲۰۰۱). در پژوهش حاضر نرم‌افزار تحلیل محتوای کیفی MAXQDA مورد استفاده قرار می‌گیرد.

¹ King & Horrocks

² inductive

³ deductive

⁴ Basic themes

⁵ Organizing themes

⁶ Global themes

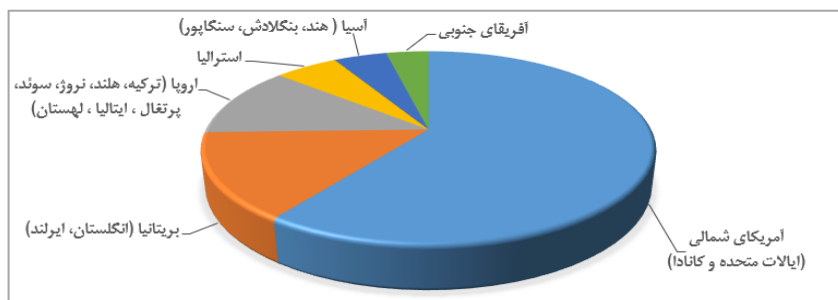
⁷ Attride-Stirling

یافته‌ها و بحث

در این بخش از فرآیندی دومرحله‌ای برای تحلیل و سنتز پژوهش‌های منتخب استفاده می‌شود. در مرحله نخست مرور اجمالی بر توسعه‌ی زمانی پژوهش‌ها، تمرکز جغرافیایی آن‌ها و میزان توجهشان به حوزه‌های مختلف فلسفه‌ی اخلاق انجام می‌گیرد. در مرحله‌ی دوم یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون تشریح می‌گردد.

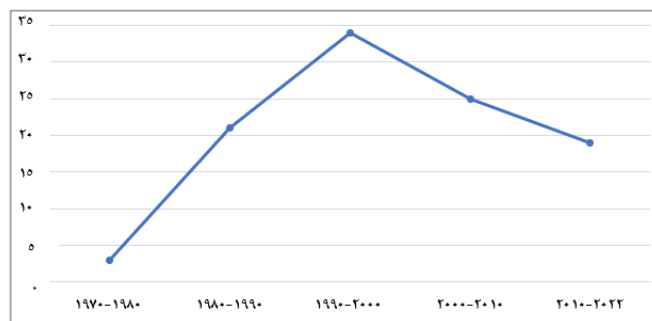
تحلیل توصیفی مجموعه داده‌های نهایی

آثار منتخب را می‌توان با توجه به تمرکز آن‌ها بر حوزه‌های مختلف فلسفه‌ی اخلاق بررسی کرد. پژوهش‌های مربوط به اخلاق توصیفی در مجموعه داده‌های منتخب با اجتناب از هرگونه ارزیابی و داوری ارزشی به توصیف و گزارش اخلاقیات برنامه‌ریزان شهری پرداخته‌اند. پژوهش‌های متمرکز بر اخلاق هنجاری، نیز به دنبال تعریف و تبیین اصول و معیارهای درستی و نادرستی و فرآیندهای ضروری برای اجرا و توجیه اصول اخلاقی و رسیدن به نتایج اخلاقی در برنامه‌ریزی بوده‌اند. در نهایت نیز پژوهش‌های متمرکز بر فرا اخلاق به تحلیل و بررسی ماهیت و معنای مفاهیم، گزاره‌ها و اصول اخلاقی مانند عدالت، انصاف و برابری پرداخته‌اند. بررسی کلی این موارد نشان می‌دهد که اکثر تحقیقات منتخب بر اخلاق هنجاری متمرکز شده‌اند و پژوهش‌های مربوط به اخلاق توصیفی و فرا اخلاق کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته‌اند. از لحاظ جغرافیایی نیز بیشتر این آثار از زمینه آمریکای شمالی نشأت گرفته و بنابراین بیشتر بر فرم‌های فردی از روابط اجتماعی تأکید دارند. به عبارت دیگر، بیشتر این آثار به جای توجه هم‌زمان به بازنمایشی و تعهدات فردی و جمعی برنامه‌ریزان بر دیدگاه‌ها و مسئولیت‌های فردی آن‌ها متمرکز شده‌اند.

شکل ۲. نمودار توزیع جغرافیایی پژوهش‌های منتخب

همچنین توزیع زمانی آثار مربوط به اخلاق در برنامه‌ریزی نشان می‌دهد اوج توجه به این موضوع در دهه‌ی ۱۹۹۰ میلادی بوده و از آغاز قرن بیست و یک، تحقیقات کمتری در این رابطه منتشر شده است.

شکل ۳. نمودار توزیع زمانی پژوهش‌های منتخب

یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون مجموعه داده‌های نهایی

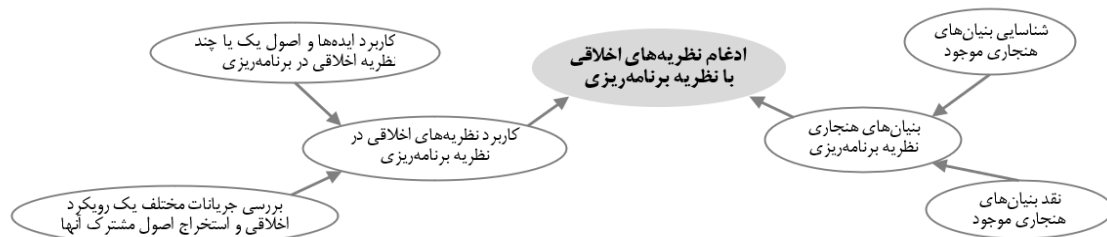
در این قسمت یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون با دیدگاهی جامع و منسجم، همراه با شرح هر مضمون ارائه می‌گردد. با بررسی مجموعه داده‌ها سه مضمون فراگیر شناسایی شده است: ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی، اخلاق در عرصه‌ی عمل حرفه‌ای برنامه‌ریزی و ملاحظات اخلاقی در عرصه‌ی دانشگاهی برنامه‌ریزی شهری.

شکل ۴. شبکه مضامین مربوط به اخلاق در برنامه‌ریزی شهری

مضمون فراگیر نخست: ادغام نظریه‌های هنجاری - اخلاقی با نظریه‌ی برنامه‌ریزی شهری

تحقیقات تحت این مضمون، کیفی بوده و به بحث درباره‌ی ماهیت و نقش برنامه‌ریزی بر اساس فلسفه‌ی اخلاق می‌پردازند. این آثار با رویکردی برون‌گرا، نظریه‌های هنجاری - اخلاقی مختلف را مطرح کرده و با تکیه بر آن‌ها به دنبال تبیین اساسی‌ترین معیارهای درستی و نادرستی و بایدها و نبایدها در برنامه‌ریزی هستند. در کل 24 پژوهش این دسته به دو مضمون فرعی به شرح زیر می‌پردازند.

شکل ۵. شبکه مضامین مربوط به ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه‌ی برنامه‌ریزی شهری

کاربرد نظریه‌های هنجاری - اخلاقی در نظریه‌ی برنامه‌ریزی شهری

این پژوهش‌ها نظریه‌های اخلاقی مختلف را معرفی کرده و کاربرد اصول و ایده‌های پیشنهادی آن‌ها را در برنامه‌ریزی بررسی می‌کنند. یک دسته از این آثار با تمرکز بر یک یا چند نظریه‌ی اخلاقی خاص، کاربرد آن‌ها را در برنامه‌ریزی بررسی کرده‌اند. نظریه‌ی رالز^۱ از نظریه‌هایی است که کاربرد آن در نظریه و عمل برنامه‌ریزی بارها بررسی شده است. کلاسترمن (۱۹۷۸) مهم‌ترین کاربرد این نظریه را ارائه‌ی روشی برای ارزیابی منطقی ابزارها و اهداف سیاست عمومی می‌داند. مک‌کونل^۲ (۱۹۹۵) نیز معتقد است اصول پیشنهادی رالز رویکردی منطقی، شناختی و منصفانه برای اتخاذ تصمیمات دشوار در برنامه‌ریزی و رویکردی پلورالیستی برای تصمیم‌سازی فراهم می‌آورد. استاین و هارپر^۳ (۲۰۰۵) نظریه‌ی رالز را منطق هنجاری و اخلاقی استواری برای برخی نظریه‌های برنامه‌ریزی و بنیانی برای انتقاد کاربردی می‌دانند و معتقدند که این نظریه با افزایش امید به برنامه‌ریزی، همکاری شهروندان منطقی، آزاد و برابر را برای دستیابی به «عدالت به‌مثابه انصاف» در پی دارد. هارپر و استاین (۱۹۹۵a) ایده‌های نازیک^۴ و کاربرد نظریه توزیعی وی را در برنامه‌ریزی مورد تأکید قرار داده‌اند. فارستر (۱۹۸۰) نیز نظریه‌ی انتقادی هابرماس را که بر اساس آن یک اصل اخلاقی در صورتی منطقی و یا صحیح است که بر اساس توافق عاری از محدودیت حاصل شده باشد، با نظریه و عمل برنامه‌ریزی پیوند زده است. هارپر و استاین (۱۹۹۵b، ۱۹۹۳) به سه نظریه اخلاقی رویه‌ای برای تصمیم‌سازی اخلاقی در برنامه‌ریزی اشاره کرده‌اند: نظریه اخلاقی والتر، نظریه هابرماس و موازنه تعاملی گسترده رالز. بانویل و تورس^۵ (۲۰۱۶) با تشریح نظریه اخلاقی دلوز و گاتاری^۶، شش پیشنهاد برای به‌کارگیری این نظریه در برنامه‌ریزی ارائه داده‌اند. مک‌کلایمونت^۷ (۲۰۱۸) نیز بر اندیشه‌ی

1 John Rawls

2 McConnell

3 Stein & Harper

4 Robert Nozick

5 Banville & Torres

6 Deleuze and Guattari

7 McClymont

اخلاقی و سیاسی مکینتایر^۱ تمرکز کرده و کاربردهای اخلاق فضیلت‌گرایانه‌ی او را در تصمیم‌سازی و قضاوت اخلاقی بررسی کرده است.

دسته‌ی دیگر جریان‌های مختلف یک رویکرد اخلاقی مانند اجتماع‌گرایی، اخلاق محیطی و اخلاق فمینیستی را بررسی کرده و اصول مشترک این جریانات متفاوت را برای به‌کارگیری در برنامه‌ریزی شهری استخراج می‌کنند. از جمله بلانکو (۱۹۹۵) اجتماع را هدف برنامه‌ریزی در نظر گرفته و ایده‌های اجتماع‌گرایان مختلف را تفکری می‌داند که باید در قلب برنامه‌ریزی جای داشته باشد. اخلاق محیطی نیز به‌عنوان شاخه‌ای از فلسفه که مجموعه‌ای از پرسش‌های بنیادین درباره‌ی روابط بین انسان‌ها و محیط طبیعی را مطرح می‌کند، موردتوجه محققین از جمله بیتلی^۲ (۱۹۸۹ و ۱۹۹۴)، جیکوبز^۳ (۱۹۹۵a)، جیمز لین^۴ (۲۰۰۳) قرار گرفته است، آن‌ها جریانات اصلی فلسفه و اندیشه را در این حوزه تشریح کرده و کاربرد آن‌ها را در برنامه‌ریزی و سیاست عمومی بررسی کرده‌اند. هندلر (۱۹۹۴) نیز با تحلیل انتقادی شش رویکرد از اخلاق فمینیستی، اشتراکات آن‌ها را شناسایی کرده و به حوزه‌هایی از برنامه‌ریزی که بیشترین تمایل به تحلیل اخلاقی دارند می‌افزاید. ریتزدورف^۵ (۱۹۹۵) با تأکید بر وجود تنوع ذاتی در کار فمینیست‌ها، موضوع مشترک بیشتر این تلاش‌ها را معرفی می‌کند. وی پنج نظریه‌پرداز که این ایده‌ها را در کار خود آمیخته‌اند، موردتوجه قرار داده است.

بررسی بنیان‌های هنجاری نظریه‌های برنامه‌ریزی

این دسته از پژوهش‌ها برخی بنیان‌های هنجاری نظریه‌های برنامه‌ریزی را تجزیه و تحلیل کرده و به انتقاد از آن‌ها می‌پردازند. در یکی از نخستین آثار این دسته فالودی^۶ (۱۹۸۹) با در نظر گرفتن نظریه‌ی اخلاقی سودگرایی به‌عنوان بنیان هنجاری برنامه‌ریزی رویه‌ای به بیان اصول اخلاقی مشترک آن‌ها پرداخته است. یکی از جامع‌ترین تحلیل‌ها در این باب توسط هارپر و استاین (۱۹۹۲) انجام شده است. این دو با معرفی و تحلیل نظریه‌های اخلاقی مختلف این موضوع را بررسی می‌کنند که نظریه‌های اخلاقی چگونه اساس هنجاری اندیشه‌های معاصر برنامه‌ریزی را تشکیل می‌دهند. در اثری مشابه کمپل و مارشال (۱۹۹۹) با هدف بررسی چارچوب‌های اخلاقی پایه در نظریه‌های برنامه‌ریزی، رویکردهای هنجاری مورد استفاده در هر نظریه را شناسایی و تحلیل می‌کنند. آپتون (۲۰۰۲) نیز با هدف درک ارتباط ایده‌های اخلاقی کلیدی با برنامه‌ریزی، به این موضوع می‌پردازد که کدام نظریه‌ها یا چارچوب‌های هنجاری-اخلاقی برای برنامه‌ریزی پرکاربردتر و سودمندتر است. واتسون^۷ (۲۰۰۲، ۲۰۰۳، ۲۰۰۶) با بررسی بنیان‌های اخلاقی فعلی در اندیشه‌های هنجاری برنامه‌ریزی، مناسبت آن‌ها را زیر سؤال برده و آن‌ها را به دو دلیل مشکل‌ساز می‌داند: نخست اینکه این تفکر بر فرآیند تمرکز کرده و از اهداف و نتایج غفلت می‌کند؛ دوم این فرض که چنین فرآیندی باید به‌وسیله‌ی مجموعه‌ای از ارزش‌های وظیفه‌گرای جهان‌شمول هدایت شود که توسط سنت لیبرال شکل گرفته است. به عقیده‌ی وی برنامه‌ریزان باید به دنبال منابع فلسفی جدیدی برای شکل دادن به اندیشه‌های هنجاری خود باشند.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای ادغام نظریه‌های اخلاقی در نظریه‌ی برنامه‌ریزی شهری

بر اساس این تحقیقات برای حل چالش‌های کنونی برنامه‌ریزی، باید از نظریه‌های اخلاقی هنجاری استفاده کرد. هر کدام نیز در تلاش برای شناسایی هنجارهایی که معتقدند باید بر برنامه‌ریزی حاکم باشند، دیدگاه اخلاقی مخصوص به خود را اتخاذ کرده‌اند. دیدگاه‌هایی که مواضع مختلفی نسبت به همدیگر دارند، برخی مکمل همدیگرند، برخی تعارضاتی باهم داشته و بعضی‌ها نیز کاملاً متضاد هم‌اند. با وجود اتخاذ مواضع و دیدگاه‌های متفاوت، این آثار به یک سری نکات مشترک اشاره کرده‌اند: ضرورت شفاف‌سازی چارچوب‌ها و رویکردهای اخلاقی برنامه‌ریزان و داشتن درکی واضح از فرضیات اخلاقی خود و دیگران؛ استفاده از نمونه‌های عملی مختلفی برای گره زدن بیانات انتزاعی با تجربیات واقعی؛ حیاتی بودن مشارکت، تصمیم‌سازی دموکراتیک، برابری و تسهیل اجماع.

¹ Alasdair MacIntyre

² Beatley

³ Jacobs

⁴ Lein

⁵ Ritzdorf

⁶ Faludi

⁷ Watson

تحقیقات موجود اکثراً بر نظریه‌های اخلاقی هنجاری غایت‌گرا و وظیفه‌گرا متمرکز شده‌اند و ایده‌ها و نظریه‌های فضیلت‌گرا چندان مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. برای مثال چارچوب‌های اخلاقی فمینیستی یا اجتماع‌گرایی و کاربردشان در برنامه‌ریزی به صورت جامع و دقیق بررسی نشده است. همچنین در تحقیقات مربوط به اخلاق محیطی رویکردهایی مانند آزادی حیوانات، حقوق حیوانات، احترام به طبیعت^۱، تکریم زندگی^۲ تحت پوشش قرار نگرفته است. تلاش‌های تحقیقاتی آینده می‌تواند روی این ایده‌ها و رویکردها تمرکز کرده و شکاف به وجود آمده را پر کنند.

مضمون فراگیر دوم: اخلاق در عرصه‌ی عمل حرفه‌ای برنامه‌ریزی شهری

پژوهش‌های تحت این مضمون بر ابعاد و جنبه‌های اخلاقی عرصه‌ی عمل برنامه‌ریزی متمرکز شده‌اند. در مجموع ۵۷ پژوهش در این دسته قرار گرفته‌اند که شامل چهار مضمون فرعی هستند.

شکل ۶. شبکه مضامین پیرامون مضمون فراگیر اخلاق در عرصه عمل حرفه‌ای برنامه‌ریزی

استخراج ارزش‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان شهری

پژوهش‌های تجربی در پی شناسایی دیدگاه‌های اخلاقی از تجربیات مستقیم خود برنامه‌ریزان هستند. این جریان به گزارش چارچوب‌های اخلاقی مورد حمایت^۳ (ارزش‌هایی که بنا به اعتقاد فرد، رفتار او را هدایت می‌کنند) و نظریه‌های مورد استفاده^۴ (ارزش‌های منعکس شده در رفتار فرد که عملاً اعمال وی را هدایت می‌کنند) برنامه‌ریزان می‌پردازد. هدف این جریان صرفاً آشنایی با دیدگاه‌ها و رفتارهای اخلاقی برنامه‌ریزان است نه توصیه به عمل یا اجتناب از آن‌ها. این جریان در دو مضمون فرعی قابل بررسی است.

الف) تحلیل‌های توصیفی بر مبنای نظرسنجی از برنامه‌ریزان

این دسته از پژوهش‌ها دیدگاه‌های برنامه‌ریزان در کشورهای مختلف را بررسی می‌کنند. در همین راستا با نظرسنجی (توزیع پرسشنامه یا مصاحبه) از برنامه‌ریزان فعال در عرصه‌ی عمل به اکتشاف ارزش‌ها و گرایش‌های اخلاقی آن‌ها می‌پردازند. برجسته‌ترین آثار این دسته، پژوهش‌های دو اندیشمند فعال در عرصه‌ی اخلاق برنامه‌ریزی، هاو و کافمن است. این دو بر اساس نتایج به دست آمده از نظرسنجی از برنامه‌ریزان آمریکایی، سه مقاله در سال‌های ۱۹۷۹، ۱۹۸۰ و ۱۹۸۱ میلادی منتشر کردند. در مقاله اول (۱۹۷۹) این مسئله را بررسی کردند که برنامه‌ریزان آمریکایی چه چیزی را اخلاقی می‌دانند و چرا. نتایج این پژوهش نشان داد که برنامه‌ریزان در رابطه با گرایش‌های اخلاقی خود در سه دسته‌ی متمایز قرار می‌گیرند: تکنسین‌ها^۵ که معتقدند برنامه‌ریزی ذاتاً غیرسیاسی است و روش‌های تکنیکی معتبرتر از سایر روش‌ها هستند و وفاداری و تعهد به سازمان‌ها و کارفرمایان مهم‌تر از تعهد

¹ Paul Taylor's respect for nature

² Albert Schweitzer's reverence for life

³ Espoused Theories

⁴ Theories-in-use

⁵ The Technician

به عموم مردم است. سیاستمداران^۱ به‌عنوان دومین گروه، برنامه‌ریزی را به‌عنوان تلاش برای ایجاد تغییرات اجتماعی در نظر گرفته و مداخله و کنش‌گرایی را درون قلمرو رفتار اخلاقی قرار می‌دهند. این گروه وفاداری و تعهد به اصول را ارزشمندتر از تعهد به سازمان دانسته و اعتماد کمتری به بی‌طرفی تحلیل‌های فنی دارند. بزرگ‌ترین گروه از برنامه‌ریزان، دورگه‌ها^۲ هستند که ویژگی‌های متضاد دو گروه نخست را به‌صورت ترکیبی در خود دارند. این کار توسط پژوهشگران دیگر موردتوجه قرار گرفته و تکرار شده است. برای نمونه پژوهشی درباره‌ی ارزش‌های برنامه‌ریزان سوئدی انجام شده (خاکی و دالگرن^۳، ۱۹۹۰) و نتایج آن با نتایج نظرسنجی از برنامه‌ریزان آمریکایی مقایسه شده است. اخیراً نیز لوریا و لانگ^۴ (۲۰۱۷) در پژوهشی مشابه به مقایسه نتایج به‌دست‌آمده از نظرسنجی از برنامه‌ریزان آمریکایی در سال ۱۹۷۹ با نتایج حاصل از همان نظرسنجی در سال ۲۰۱۵ میلادی و تغییرات در نقش‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی آن‌ها پرداخته‌اند. با توجه به اینکه اصول اخلاقی در حرفه می‌تواند در ارتباط با اهداف یا ابزارهای^۵ رسیدن به این اهداف باشد، هاو و کافمن در مقاله دوم خود (۱۹۸۰) به بررسی رویکردهای برنامه‌ریزان نسبت به طیفی از ابزارها که در یک سلسله‌مراتب، از بالاترین سطح اخلاقی تا پایین‌ترین سطح دسته‌بندی شده، پرداخته‌اند. این دو پژوهشگر در مقاله‌ی سوم خود (۱۹۸۱) گرایش‌های اخلاقی برنامه‌ریزان را نسبت به پنج مسئله‌ی محتوایی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی بررسی کرده‌اند. همچنین هاو (۱۹۸۰) بر اساس نتایج حاصل از نظرسنجی سال ۱۹۷۸ میلادی، رابطه‌ی بین متغیرهای پس‌زمینه‌ای و نقشی که برنامه‌ریزان برای خود انتخاب می‌کنند، موردبحث قرار داده است. علاوه بر این کافمن (۱۹۸۵a) همچنین به مقایسه ارزش‌های برنامه‌ریزان آمریکایی و اسرائیلی پرداخته و شباهت‌ها و تفاوت‌ها در گرایش‌های اخلاقی برنامه‌ریزان این دو کشور را بررسی کرده است.

گالووی و ادواردز^۶ (۱۹۸۲) بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از نظرسنجی از برنامه‌ریزان و مدیران شهری، ارزش‌های شخصی، ارزش‌های حرفه‌ای و رویکردهای تصمیم‌سازی عملگران را تحلیل کرده و ارتباط آن‌ها را با پیش‌فرض‌های نظری ارزیابی کرده‌اند. لانگ و هندلر^۷ (۱۹۹۰) برای بررسی دیدگاه‌های برنامه‌ریزان فعال در عرصه‌ی عمل درباره‌ی رفتارهای اخلاقی و غیراخلاقی در حرفه‌ی برنامه‌ریزی، به نظرسنجی از برنامه‌ریزان انتاریوی کانادا پرداخته‌اند. هندلر (۱۹۹۱) نیز با نظرسنجی از دانشجویان برنامه‌ریزی دانشگاه انتاریو، نتایج حاصل از آن با یافته‌های نظرسنجی انجام‌گرفته از عملگران برنامه‌ریزی در انتاریو مقایسه کرد. گائودی و هندلر (۱۹۹۹) برای بررسی ارزش‌های برنامه‌ریزان اوتاوا کانادا در رابطه با محیط‌زیست به نظرسنجی از آن‌ها پرداختند. کمپل و مارشال (۲۰۰۲، ۱۹۹۸) با تأکید بر نتایج عمیق تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بریتانیا در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی بر سیستم برنامه‌ریزی و مطرح‌شدن پرسش‌های اخلاقی مهم در رابطه با برنامه‌ریزان و آینده‌ی فعالیت برنامه‌ریزی، به ارائه یافته‌های خود از مباحث دو گروه تمرکز^۸ از عملگران برنامه‌ریزی درباره‌ی ماهیت تنگناهای برنامه‌ریزی پرداخته‌اند. پلاگر (۲۰۰۴) نیز ارزش‌های اخلاقی غالب بین برنامه‌ریزان در شهر اسلو بررسی کرده است. در ترکیه نیز پژوهشی در جهت شناسایی منابع احتمالی رفتارها، تصمیمات و سیاست‌های غیراخلاقی در سیستم برنامه‌ریزی محلی انجام شده است (کیلینچ، اوزگور و نوال^۹، ۲۰۱۲).

کوک و سرکیسیان^{۱۰} (۲۰۰۰) و پرکینز و کروز^{۱۱} (۲۰۱۳) با نظرسنجی از برنامه‌ریزان استرالیایی، تنگناهای اخلاقی که برنامه‌ریزان با آن‌ها مواجه می‌شوند، را بررسی کرده‌اند. پینتو^{۱۲} (۲۰۲۰) نیز با برنامه‌ریزان استرالیایی درباره‌ی اخلاق محیطی مصاحبه کرده و به این نتیجه می‌رسد که آن‌ها برداشتی انسان‌گرایانه از فرآیند برنامه‌ریزی دارند.

1 The Politician

2 Hybrid

3 Khakee & Dahlgren

4 Lauria & Long

5 Ends or Means

6 Galloway & Edwards

7 Lang & Hendler

8 Focus Group

9 Kilinç & Özgür & Neval

10 Cook & Sarkissian

11 Perkins & Crews

12 Lennon & Fox-Rogers

در اخیرترین پژوهش‌ها در این دسته (لنون و فاکس راجرز^۱، ۲۰۱۷) نیز برای تحلیل داده‌های مستخرج از مصاحبه‌های عمیق با ۲۰ نفر از عملگران برنامه‌ریزی در ایرلند از خوانش اخلاقی میشل فوکو استفاده شده است. لوریا و لانگ (۲۰۱۹) نیز با مصاحبه عمیق با برنامه‌ریزان فعال در عرصه‌ی عمل در پی پاسخ به این پرسش هستند که برنامه‌ریزان چگونه بین اخلاق شخصی، برداشت خود از اخلاق حرفه‌ای، فرهنگ محیط کاری و اصول ویژه در کدهای حرفه‌ای تعادل برقرار می‌کنند.

ب) تحلیل‌های توصیفی بر اساس گزارش‌های برنامه‌ریزان و مشاهدات پژوهشگر این دسته از آثار بر اساس گزارشات برنامه‌ریزان از مواجهه با تضادها و تعارضات حرفه‌ای، یا مشاهده‌ی آن‌ها حین انجام فعالیت‌های حرفه‌ای قرار دارد. تفاوت رویکرد این آثار با دسته‌ی پیشین در این است که دغدغه‌ها و انتخاب‌های اخلاقی برنامه‌ریزان بی‌واسطه و به‌صورت مستقیم توسط پژوهشگر استنباط می‌گردد. ممکن است برنامه‌ریزان مواضع اخلاقی خود را به‌صراحت اعلام نکنند اما با توجه به نحوه‌ی عمل آن‌ها می‌توان برداشت‌هایی از رویکردهای اخلاقی آن‌ها ارائه داد. هرچند روایت مشاهدات و گزارشات عملگران قواعد و دستورالعمل‌هایی با مراحل و گام‌های دقیق فراهم نمی‌آورد، اما می‌تواند پیچیدگی‌های کار برنامه‌ریزی، مسئولیت‌های چندگانه و متضاد برنامه‌ریزان و چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با قضاوت عملی را آشکار کند. فارستر^۲ (۱۹۹۴، ۱۹۹۹) گزیده‌ای از گزارشات کاری یک برنامه‌ریز حمل‌ونقل را با هدف کشف چالش‌های اخلاقی پیچیده که برنامه‌ریزان و تحلیل‌گران سیاست با آن‌ها مواجه می‌شوند، بررسی می‌کند. اختر و اسلام^۳ (۲۰۲۰) نیز با بررسی گزارشات برنامه‌ریزان، مشاهده فعالیت‌های آن‌ها، بررسی صورت‌جلسه نشست‌ها و گزارش رسانه‌ها از روند تهیه‌ی برنامه تفصیلی شهر داکا به استخراج برداشت‌های برنامه‌ریزان از مسائل اخلاقی و حرفه‌ای می‌پردازند.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای استخراج ارزش‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان شهری

این پژوهش‌ها نقشه‌ای از طرز تفکر برنامه‌ریزان درباره‌ی اخلاق و گونه‌بندی‌های مفید در این رابطه فراهم می‌آورد، بررسی کلی آن‌ها نشان می‌دهد که عوامل متعددی بر انتخاب‌های اخلاقی برنامه‌ریزان تأثیر می‌گذارد: عوامل شخصی یا عوامل حرفه‌ای. این عوامل قضاوت‌های اخلاقی برنامه‌ریزان را شکل می‌دهند. با این‌وجود شناسایی و تحلیل دقیق عوامل تأثیرگذار بر انتخاب‌های اخلاقی برنامه‌ریزان در تحقیقات موجود به‌صورت جدی موردتوجه قرار نگرفته است. تحقیقات آینده می‌توانند این عوامل را در سطوح مختلف بررسی کرده و میزان تأثیر و اهمیت هر سطح را در شکل‌گیری و تغییر گرایش‌ها و رویکردهای اخلاقی برنامه‌ریزان بسنجند.

اصول و رویه‌های تصمیم‌سازی اخلاقی در حرفه‌ی برنامه‌ریزی شهری

آثار این دسته بر اصول و رویه‌های تصمیم‌سازی اخلاقی در حرفه‌ی برنامه‌ریزی متمرکز شده و کدهای حرفه‌ای و ساختار انتخاب و قضاوت اخلاقی را در این حرفه موردتوجه قرار می‌دهد. پژوهش‌های این جریان در دو مضمون فرعی زیر قابل بررسی است.

الف) طبیعت و محتوای کدهای اخلاق حرفه‌ای

این جریان، فرم و محتوای کدهای اخلاق حرفه‌ای موجود را هدف قرار داده و به موضوعاتی مانند نقد و بررسی و مقایسه‌ی کدهای اخلاقی موجود، بررسی تأثیر نظریه‌های اخلاقی بر کدهای اخلاق و رفتار حرفه‌ای و ... پرداخته است.

مارکوس (۱۹۷۶) از دو دیدگاه به بررسی اخلاق حرفه‌ای و ارزش‌ها در برنامه‌ریزی پرداخته است. نخست، دیدگاه درونی که ارزش اجتماعی برنامه‌ریزی و حرفه‌ای سازی آن را در نظر می‌گیرد. وی استانداردهای اخلاق حرفه‌ای موجود را ضدونقیض، صنف محور و ناسازگار با تصویر عمومی موردنظر از حرفه‌ی برنامه‌ریزی می‌شمارد. به عقیده‌ی وی کدهای اخلاق حرفه‌ای موجود دربرگیرنده‌ی دستورالعمل‌های عمومی و کلی بوده و در عمل قابل اجرا نیستند. مارکوس در دیدگاه دوم با توجه به زمینه‌ی گسترده-تر، رویکردهای اخلاقی مختلف را در حوزه برنامه‌ریزی بررسی کرده است. ویلیام لوسی^۳ (۱۹۸۸) نیز با بررسی کد اخلاق حرفه‌ای انجمن برنامه‌ریزان آمریکایی، تناسب این اصول را به دلیل تقلیل‌گرایی موضوعات پیچیده و دشوار و داشتن تضادهای درونی و

¹ Pinto

² Akther and Islam

³ Lucy

بیرونی زیر سؤال می‌برد. نایجل تیلور^۱ (۱۹۹۲) با ارزیابی کدهای حرفه‌ای انجمن سلطنتی برنامه‌ریزی در بریتانیا نشان می‌دهد که کدهای این انجمن به‌صورت ویژه درباره‌ی برنامه‌ریزی نبوده و به‌راحتی قابل‌تعمیم به حرفه‌های دیگر است. هندلر (۱۹۹۰) در بررسی کدهای حرفه‌ای بر تمایز بین کدهای اخلاقی و رفتاری تأکید کرده و با بررسی کدهای اخلاقی و رفتاری مختلف، توصیه‌هایی رویه‌ای و محتوایی برای صورت‌بندی کدها و اصلاح کدهای موجود ارائه داده است. وی در پژوهشی دیگر اصول اخلاق فمینیستی را در قالب کدهای اخلاق حرفه‌ای تعریف کرده است (هندلر، ۲۰۰۵). الیزابت هاو (۱۹۹۰) نیز دو رویکرد هنجاری سودگرایی قاعده‌نگر^۲ و شهودگرایی^۳ را به‌عنوان بنیانی برای تولید کدهای اخلاق حرفه‌ای بررسی کرده است. سیلوا (۲۰۱۵) با بررسی فرآیندهای تصویب و پذیرش کدهای حرفه‌ای برنامه‌ریزی در کشورهای مختلف جهان از جمله ایالات‌متحده، انگلستان و استرالیا، نسخه‌های اولیه‌ی این کدها را اسنادی خشک و غیر مؤثر معرفی می‌کند. پژوهشی متفاوت در این دسته بر سازمان‌های برنامه‌ریزی متمرکز شده و با استفاده از چهار منبع به تولید مجموعه‌ای از اصول هنجاری برای سازمان‌های برنامه‌ریزی دولتی پرداخته‌اند (هوگولد و نیدهام^۴، ۲۰۱۳). در اخیرترین پژوهش مرتبط با این جریان، جانسون، پک و پرست^۵ (۲۰۱۷) به مقایسه‌ی کدهای اخلاق حرفه‌ای انجمن برنامه‌ریزان آمریکایی با کدهای انجمن بین‌المللی مدیریت شهر/شهرستان پرداخته‌اند.

(ب) بررسی رویه‌ها و ساختار تصمیمات اخلاقی برنامه‌ریزان

این دسته از پژوهش‌ها، برای درک عمیق‌تر ابعاد اخلاقی عمل برنامه‌ریزی، به رویه‌های تصمیم‌سازی در مواجهه با تنگناهای اخلاقی، عوامل تأثیرگذار بر این رویه‌ها، افراد و گروه‌های تحت تأثیر تصمیمات اخلاقی (اجتماعات اخلاقی) و تعهدات برنامه‌ریزان نسبت به آن‌ها پرداخته‌اند. بولان^۶ (۱۹۸۳) با هدف تعیین چارچوب ساختاری تأثیرات اجتماعی که امروزه برنامه‌ریز حرفه‌ای تحت تأثیر آن‌ها به اتخاذ تصمیمات اخلاقی و توجیه عملکرد خود می‌پردازد، ماتریسی سه‌بعدی بر اساس تعهدات اخلاقی برنامه‌ریزان، زمینه‌های انتخاب اخلاقی در برنامه‌ریزی و ایدئال‌ها و هنجارهای فرهنگی ارائه می‌دهد. برجسته‌ترین اثر در این دسته، پژوهش هندلر (۱۹۹۶) است که به شناسایی جریان‌های فکری مختلف در بافت اخلاقی برنامه‌ریزی پرداخته و با مرور پنج دسته از مدل‌های تصمیم‌سازی اخلاقی تلاش کرده که این جریانات فکری را در جهت درک معنای اخلاقی رفتارهای برنامه‌ریزان حرفه‌ای، در بدنه-ای منسجم از اندیشه یکپارچه کند. کمپل و مارشال (۲۰۰۰) و سیلوا (۲۰۰۵) نیز به تعهدات اخلاقی متفاوتی که در زمان‌های مختلف بر رفتار یا اعمال برنامه‌ریزان تأثیر می‌گذارد، اشاره کرده و با اشاره به تعدد منابع این تعهدات بر پیچیدگی و دشواری فرآیند تصمیم‌سازی اخلاقی در حرفه‌ی برنامه‌ریزی تأکید کرده است. تاچر^۷ (۲۰۰۴) با تمرکز بر رویکردی مورد-محور^۸ معتقد است مطالعات موردی می‌توانند نقشی برجسته در بررسی مسائل اخلاقی در برنامه‌ریزی داشته باشند. وی با تکیه بر مورد کاوی، فرآیندی سه مرحله‌ای برای مواجهه با مسائل و تنگناهای اخلاقی در برنامه‌ریزی ارائه داده است.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای اصول و رویه‌های تصمیم‌سازی اخلاقی در برنامه‌ریزی

باوجود اینکه مسائل متفاوتی در پژوهش‌های مذکور مورد تأکید قرار گرفته، یک سری نکات مشترک در آن‌ها قابل‌مشاهده است:

- تعریف شفاف، پیوسته، جامع و عملکردی کدهای حرفه‌ای پیشنهاد شده و بر شکل ترکیبی از آن تأکید می‌شود: "کدهای اخلاقی" یا همان چارچوب‌های عمومی که برنامه‌ریزان حرفه‌ای باید از آن‌ها تبعیت کنند و "کدهای رفتاری" که معطوف به رفتار حرفه‌ای بوده و اقدامات تشویقی و تنبیهی را تعیین کرده و جنبه‌ی اجرایی دارد.
- برای اینکه کدهای اخلاقی موردحمایت و احترام برنامه‌ریزان قرار گیرد باید در روندی از پایین به بالا تولید شده و فرآیندی بلندمدت و بنیادین برای بازبینی و به‌روزرسانی آن‌ها بکار گرفته شود.

¹ Taylor

² Rule-Utilitarianism

³ Intuitionism

⁴ Hoekveld & Needham

⁵ Johnson, Peck & Prest

⁶ Bolan

⁷ Thacher

⁸ Casuistical Approach

- با توجه به پیچیدگی‌ها و دشواری‌های موجود در عمل برنامه‌ریزی، کدهای حرفه‌ای به‌تنهایی کافی نیست و حتماً یک سری از مکانیسم‌های تکمیلی مانند برنامه‌های آموزشی، انتشار تجربیات عملی برنامه‌ریزان در کتاب‌ها و مجلات و خبرنامه‌ها، و ... برای مقابله با اقدامات نادرست موردتوجه قرار گیرد.

- ترسیم چارچوب موجود از تصمیم‌سازی‌های اخلاقی برنامه‌ریزان و ارائه‌ی راهکارهایی برای مقابله با پویایی‌های آشکار و پنهان موقعیت‌هایی که تشخیص و تمییز خوب از بد دشوار بوده و اصول اخلاقی در تضاد با هم قرار دارند، ضرورت دارد. با وجود اهمیت بعد رویه‌ای تصمیم‌سازی اخلاقی در برنامه‌ریزی، این موضوع به‌ندرت در پژوهش‌ها موردتوجه قرار گرفته است. تحقیقات آینده در این زمینه می‌توانند به شناسایی و تحلیل فرآیند تصمیم‌سازی اخلاقی در فعالیت‌های حرفه‌ای برنامه‌ریزی، ارائه‌ی راهبردهایی برای تسهیل این فرآیند و بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر این فرآیند در قالب مدل‌های تصمیم‌سازی اخلاقی بپردازند.

به‌کارگیری مستقیم نظریه‌ها و ایده‌های اخلاقی در عمل برنامه‌ریزی

این جریان بر کاربرد نظریه‌ها و مفاهیم اخلاقی در مسائل برنامه‌ریزی معاصر متمرکز شده و در پی بررسی تأثیر شرایط زمینه‌ای بر چگونگی تفسیر این مفاهیم اخلاقی است. پژوهش‌های مربوط به این جریان را می‌توان در دو دسته بررسی کرد:

الف) کاربرد اصول و ایده‌های اخلاقی در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی

این آثار کاربرد مفاهیم و ایده‌های اخلاقی مانند عدالت را در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی مانند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مدیریت رشد، برنامه‌ریزی کاربری زمین و حمل‌ونقل شهری بررسی می‌کنند. در یکی از نخستین آثار در این حوزه، بری و استایکر^۱ (۱۹۷۴) کاربرد ایده‌ی «عدالت به‌مثابه انصاف» رالز را در برنامه‌ریزی منطقه‌ای بررسی کرده‌اند. بیتلی^۲ (۱۹۸۴) نیز نظریه‌ی عدالت رالز را در مدیریت رشد موردتوجه قرار می‌دهد. همچنین لو^۳ (۱۹۹۴) نظریه‌ی جان رالز و نظریه‌ی رابرت نازیک و کاربرد آن‌ها را در برنامه‌ریزی کاربری زمین موردبررسی قرار می‌دهد. وی به دیدگاه‌های والتر نیز در این باب اشاره می‌کند. مارتنز^۴ (۲۰۱۲) نیز با هدف فراهم آوردن بنیانی نظری برای یک رویکرد توزیعی در حمل‌ونقل، نظریه‌ی حوزه‌های عدالت والتر^۵ (۱۹۸۳) را در این حوزه به کار می‌گیرد.

ب) معنا و کاربرد ایده‌ها و اصول اخلاقی ویژه در مسائل خاص برنامه‌ریزی

این دسته به ماهیت، معنا و کاربرد ایده‌ها و مفاهیم اخلاقی از جمله عدالت و انصاف^۶ در موارد واقعی می‌پردازند. به عبارت ساده‌تر بررسی می‌کنند که برنامه‌ریزان در موارد خاص چگونه می‌توانند عدالت و انصاف را تعریف کرده و برای تحقق آن دست به عمل بزنند. تفاوت این آثار با دسته نخست در این است که اصول و ایده‌های اخلاقی را مستقیماً در موارد خاص به کار می‌برند.

مارلین^۷ (۱۹۹۵) مناسبت دیدگاه‌های جان رالز را در سطح خرد برنامه‌ریزی موردتوجه قرار می‌دهد. وی با به‌کارگیری اصل تفاوت رالز در فرایند برنامه‌ریزی ترافیک اجتماع گلب- یک اجتماع کوچک کانادایی- دشواری‌های به‌کارگیری اصول رالز را در شرایط زندگی واقعی نشان می‌دهد. مارکرفلد^۸ (۱۹۹۵) نیز به جداسازی نژادی مدارس و مبارزه با آن در دهه‌ی ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی اشاره کرده جیکوبز^۹ (۱۹۹۵) بر موضوع عدالت اجتماعی در حفاظت از زمین‌های کشاورزی متمرکز شده است.

لانگ^{۱۰} (۱۹۹۵) با تمرکز روی موضوع عدالت و ماهیت بحران مدیریت مواد زائد در انتاریوی کانادا، چارچوبی جایگزین برای مکان‌یابی تسهیلات بر اساس اصل عدالت پیشنهاد می‌کند. ترگمورتون^{۱۱} (۱۹۹۵) نیز با رویگردانی از برداشت علمی یا مدرنیستی از برنامه‌ریزی، دیدگاهی جایگزین برای آن ارائه می‌دهد. در همین راستا، وی نمونه‌ای واقعی از برنامه‌ریزی برای بازسازی صنعت برق در شیکاگو را ارائه می‌کند و نشان می‌دهد که اداره‌ی برنامه‌ریزی شیکاگو چگونه با این پیچیدگی‌ها مواجه می‌شود.

1 Berry & Steiker

2 Low

3 Martens

4 Walzer's Spheres of Justice

5 fairness

6 Marlin

7 Marker Feld

8 Lang

9 Throgmorton

آنسالونی و تدیچی^۱ (۲۰۱۵) بر مفهوم عدالت فضایی در شهر متمرکز شده و با الهام از فلسفه‌ی دلوز و گاتاری، پارادایمی جدید از عدالت در نظریه و عمل برنامه‌ریزی مطرح می‌کنند. آن‌ها با بررسی مسئله‌ی عدالت در بهره‌گیری از فضاهای شهری در یکی از محلات تاریخی شهری جنوای ایتالیا، رویکردهای مختلف نسبت به عدالت، فضا و اخلاق را موردتوجه قرار داده‌اند. وینکلر و دومینی^۲ (۲۰۱۶) نیز به بررسی ماهیت و معنای اصول برابری و عدالت اجتماعی-فضایی در دو سکونتگاه غیررسمی واقع در شهر کیپ‌تاون پرداخته‌اند. علاوه بر این‌ها، چان^۳ (۲۰۱۶) به بررسی مسئله‌ی محل دفن مواد زائد در سنگاپور پرداخته و با به‌کارگیری چارچوب‌های اخلاقی مختلف سعی در درک پیامدهای راه‌حل بکار گرفته‌شده برای این مسئله دارد. لوییکولو و تودارو^۴ (۲۰۲۱) نیز با مرور نظریه‌های مربوط به روابط قدرت در برنامه‌ریزی و اکتشاف مفهوم «وضعیت استثنا»^۵ آگامبن (۲۰۰۵) مبنایی برای بررسی سلطه‌جویی و سوءاستفاده قدرت‌های اقتصادی از چشم‌اندازها و مناظر در جنوب شرقی ایتالیا در پرتو شرایط خاص اقتصادی، سیاسی و اجتماعی فراهم می‌آورند. آن‌ها با تأکید بر تعارضات و نابرابری قدرت در این منطقه، به چالش‌های اخلاقی و برنامه‌ریزی می‌پردازند.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای به‌کارگیری نظریه‌ها و ایده‌های اخلاقی در عمل برنامه‌ریزی

در کل این تحقیقات به ارتباط بین مفاهیم و ایده‌های اخلاقی و عمل برنامه‌ریزی می‌پردازند و سعی دارند به این پرسش پاسخ دهد که برنامه‌ریزان در عمل باید از کدام نظریه‌ها و اصول اخلاقی استفاده کرده و در به‌کارگیری این ایده‌ها و اصول چه ملاحظاتی را مدنظر قرار دهند. البته تحقیقات موجود در این زمینه همه‌ی ابعاد و نیروهای اخلاقی متعارض در مسائل واقعی برنامه‌ریزی را موردتوجه قرار نداده‌اند، نیروهایی چون هنجارهای عمومی، هنجارهای بوروکراتیک و ارزش‌های شخصی. این موارد می‌تواند چشم‌اندازی برای پژوهش‌های آینده در این زمینه فراهم آورد.

اخلاق در فنون برنامه‌ریزی شهری

این پژوهش‌ها با اشاره به این مسئله که حرفه‌ی برنامه‌ریزی نسبت به چالش‌های اخلاقی تحلیل‌های فنی بی‌توجه بوده است، شکست‌های اخلاق حرفه‌ای را پیامد این غفلت اعلام می‌کنند. این دسته از آثار تحت سه مضمون فرعی موردتوجه قرار گرفته است: الف) مسائل و ملاحظات اخلاقی در مرحله‌ی پیش‌بینی

این آثار اخلاق و مسائل اخلاقی مربوط به مرحله‌ی پیش‌بینی در فرآیند برنامه‌ریزی را هدف قرار داده و به بررسی آن می‌پردازد. از جمله واکس (۱۹۸۲، ۲۰۱۵) به تنگناهای اخلاقی جهت‌گیری و ارزش‌گذاری در زمان پیش‌بینی جمعیت، فعالیت اقتصادی، سفر و سایر متغیرهای سیاست که عموماً توسط برنامه‌ریزان استفاده می‌شود، اشاره می‌کند.

ب) مسائل و ملاحظات اخلاقی در مرحله‌ی سیاست‌گذاری و ارزیابی سیاست‌ها

آثار این دسته نیز به ملاحظات و تنگناهای اخلاقی مربوط به مرحله ارزیابی سیاست‌ها می‌پردازند. از جمله اسمیت^۶ (۱۹۸۵) اعتقاد دارد که به دلیل تأثیر چشمگیر مرحله ارزیابی بر انتخاب سیاست‌ها و نحوه توزیع منافع و هزینه‌های برنامه‌ها و سیاست‌ها، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در این مرحله با مسائل و مشکلات اخلاقی بیشتری مواجه می‌شوند. اندرسون^۷ (۱۹۸۵) نیز برداشت خود را از جایگاه اصول در تحلیل سیاست مطرح کرده و این ایده را رد می‌کند که ارزش‌ها باید از بیرون برای تحلیل سیاست تعیین شود. مکینتایر (۱۹۸۵) و کلمان^۸ (۱۹۸۵) تحلیل هزینه-فایده را موردتوجه قرار می‌دهد. فیشر^۹ (۱۹۸۳) چارچوبی از یک روش‌شناسی، بر اساس دلایل عملی، برای ارزیابی گزینه‌های سیاست ارائه می‌دهد که با قضاوت‌های تجربی و هنجاری همراه است.

پ) جنبه‌های اخلاقی استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و هوشمند

¹ Ansaloni & Tedeschi

² Winkler & Duminy

³ Chan

⁴ Lo Piccolo and Todaro

⁵ Agamben's (2005) state of exception

⁶ Smith

⁷ Anderson

⁸ Kelman

⁹ Fischer

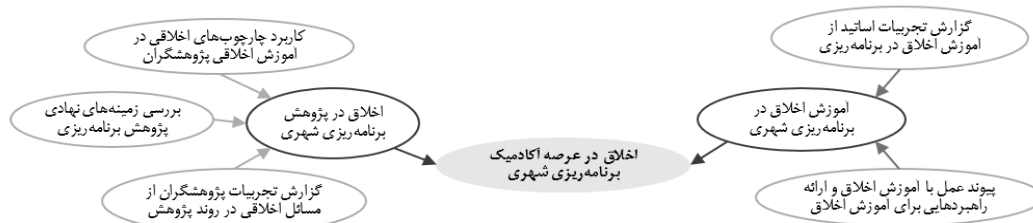
این دسته به مسائل اخلاقی ناشی از به‌کارگیری فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در برنامه‌ریزی پرداخته است. اسنارد^۱ (۱۹۸۹) با تأکید بر ضرورت درک مسائل اخلاقی مرتبط با به‌کارگیری فناوری‌های اطلاعاتی در امور شهری، یک کد اخلاقی قابل‌انتقال و موقتی برای استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی در امور شهری پیشنهاد می‌دهد. بلات^۲ (۲۰۱۲) نیز به بررسی مسائل اخلاقی مرتبط با استفاده از فناوری‌های مکانی پرداخته است. کیتچن^۳ (۲۰۱۶) بر لزوم توجه به ابعاد اخلاقی فناوری‌های شهر هوشمند و علوم شهری تأکید کرده و مسائل اخلاقی مرتبط با شهرهای هوشمند و علوم شهری را مورد توجه قرار می‌دهد. رایان و گریگوری^۴ (۲۰۱۹) نیز به مسائل اخلاقی همراه با استفاده از سیستم‌های اطلاعاتی هوشمند در شهرهای هوشمند پرداخته‌اند. همچنین چانگ^۵ (۲۰۲۱) چارچوبی اخلاقی برای داده‌های بزرگ و شهرهای هوشمند با تمرکز بر مسائل اخلاقی و غیراخلاقی معاصر در برنامه‌های تحلیل داده‌های بزرگ در شهرهای هوشمند و سیستم‌های حمل‌ونقل عمومی ارائه داده است.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای اخلاق در فنون برنامه‌ریزی شهری

پژوهش‌های این جریان همگی به این نکته اشاره می‌کنند که کدهای اخلاق حرفه‌ای موجود به مواردی مانند استانداردهای جمع‌آوری، مدیریت و تحلیل داده‌ها و مدل‌سازی ریاضی و آماری بی‌توجه هستند. بنابراین پیشنهاد می‌دهند که برای هدایت برنامه‌ریزان در مواجهه با تنگناهای اخلاقی مربوط به فنون تحلیلی مختلف، کدها و اصول اخلاق حرفه‌ای موجود بازمینی و اصلاح‌شده و استانداردهای اخلاقی لازم در تحلیل‌ها و فنون برنامه‌ریزی را دربرگیرند. پژوهش‌های متأخرتر نیز تأکید دارند که به دلیل استفاده گسترده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در برنامه‌ریزی، ابعاد اخلاقی استفاده از این فناوری‌ها باید به‌صراحت مورد توجه قرار گیرد. اینکه ملاحظات اخلاقی مرتبط با فنون برنامه‌ریزی چگونه و به چه شکلی می‌توانند در کدهای حرفه‌ای گنجانده شود، موضوعی است که پژوهشگران در آینده می‌توانند به آن بپردازند.

مضمون فراگیر سوم: اخلاق و ملاحظات اخلاقی در عرصه‌ی دانشگاهی برنامه‌ریزی شهری

توجه به اخلاق و ملاحظات اخلاقی در عرصه‌ی دانشگاهی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا می‌تواند برنامه‌ریزان آینده را از مسائل و پیچیدگی‌های اخلاقی حاکم بر عمل حرفه‌ای آگاه ساخته و آن‌ها را با مفاهیم، ابزارها و دیدگاه‌های مورد نیاز برای مواجهه‌ی هوشمندانه با این مسائل تجهیز کند. این ملاحظات اخلاقی با دو دسته از مضامین به شرح زیر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

شکل ۷. شبکه مضامین مربوط به مضمون فراگیر اخلاق در عرصه‌ی دانشگاهی برنامه‌ریزی

آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی شهری

پژوهش‌های مرتبط با آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی با تأکید بر اینکه عمل برنامه‌ریزی همواره با تشخیص و رفع چالش‌های اخلاقی همراه است، در پی پاسخ به این پرسش هستند که چگونه می‌توان دانشجویان برنامه‌ریزی را برای این عمل ارزش محور آماده نمود. این دسته از پژوهش‌ها در دو دسته‌ی زیر مورد توجه قرار گرفته است:

الف) گزارش تجربیات اساتید از آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی

دسته‌ی نخست این جریان، تجربیات نویسندگان را در مسیر معرفی مفاهیم، نظریه‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی مختلف به دانشجویان برنامه‌ریزی انعکاس می‌دهد. فعال‌ترین پژوهشگر این عرصه، کافمن^۱ (۱۹۸۱) در نخستین اثر خود در این رابطه، درس-

¹ Esnard

² Blatt

³ Kitchen

⁴ Ryan & Gregory

⁵ Victor Chang

های حاصل از تدریس و آموزش نخستین واحد درسی مستقل ارائه‌شده درباره‌ی موضوع اخلاق در برنامه‌ریزی را به اشتراک گذاشت. وی بعدها با جمع‌بندی تجربیات خود از تدریس اخلاق برنامه‌ریزی به بیان درس‌های کلیدی حاصل از تجربیات خود پرداخت (کافمن، ۱۹۸۷، ۱۹۹۳). جانانان ریچموند^۱ (۱۹۹۰) با ترکیب مفاهیم فلسفه‌ی اخلاق با برنامه‌ریزی حمل‌ونقل شهری در پی کمک به دانشجویان است. چارلز هوک^۲ (۱۹۹۵) نیز به تشریح دروسی پرداخته که در رابطه با موضوع نظریه برنامه‌ریزی و اخلاق ارائه داده است. همچنین تیموتی بیتلی (۱۹۹۵) تجربیات خود از آموزش اخلاق محیطی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی محیطی را به اشتراک می‌گذارد.

ب) پیوند عمل برنامه‌ریزی با آموزش اخلاق و ارائه‌ی راهبردهایی برای آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی: این دسته از پژوهش‌ها، با بررسی برنامه‌ی درسی دانشکده‌های برنامه‌ریزی و ارتباط آموزش اخلاق با عمل حرفه‌ای برنامه‌ریزی، راهبردهایی جهت آماده‌سازی دانشجویان برنامه‌ریزی برای عمل ارزش-محور و اخلاقی پیشنهاد می‌دهند. کافمن (۱۹۸۵ب) با تأکید بر حضور دائمی و همیشگی ملاحظات اخلاقی در برنامه‌ریزی منابع زمین و فرآیند توسعه، آموزش کنشگران تأثیرگذار در این سیاست‌ها را ضروری می‌داند. کاسن^۳ (۲۰۰۰) نیز با اشاره به مباحث و منازعات مربوط به اینکه برنامه‌ریزی چیست و چه باید باشد، ارزش‌های بنیادین این مباحث و کاربرد آن را برای آموزش برنامه‌ریزی و آموزش اخلاق در این رشته بررسی می‌کند. کوچینسکی و کوچینسکا^۴ (۲۰۰۷) موقعیت فعلی جنبه‌های اخلاقی آموزش و عمل برنامه‌ریزی شهری و معماری را تشریح کرده و به چگونگی آگاه‌سازی دانشجویان از مسائل اخلاقی مهم و افزایش حساسیت آن‌ها نسبت به اخلاق پرداخته‌اند. توماس^۵ (۲۰۱۲) نیز به بررسی ماهیت دانشکده‌های برنامه‌ریزی در کشورهای توسعه‌یافته و آموزش ارزش‌ها به‌ویژه ارزش‌های اخلاقی در آن‌ها پرداخته است. وی با بررسی مختصر یکی از دانشکده‌های برنامه‌ریزی در بریتانیا بر چالش‌ها، تنش‌ها و محدودیت‌های که در مسیر آموزش اخلاق در این دانشکده‌ها پدید می‌آید، متمرکز شده است.

پراکاش^۶ (۲۰۱۶) با بررسی برنامه‌ی درسی رشته برنامه‌ریزی در مؤسسات آموزش عالی منتخب در هندوستان، دروس مرتبط با اخلاق حرفه‌ای را موردتوجه قرار داده است. وی پیشنهاداتی برای ارتقای مهارت‌های دانشجویان در اتخاذ تصمیمات اخلاق ارائه می‌دهد. محمد^۶ (۲۰۱۶) نیز با تأکید بر اهمیت اخلاق در آموزش برنامه‌ریزی، تلاش کرده آن را با عمل حرفه‌ای پیوند بزند. چان (2022) با بیان اینکه تشدید چالش‌های زیست‌محیطی و شهری امروزه بسیاری از برنامه‌ریزان را به استیصال، ناامیدی و حتی دل‌سردی سوق داده، بر نیاز به بازنگری در نحوه‌ی آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی به‌منظور ایجاد امید متمرکز شده و بر سه مورد تأکید کرده است: گسترش دامنه اخلاق حرفه‌ای، توانمندسازی برنامه‌ریز با گسترش تصویرسازی ذهنی او از اخلاق و ارتباطی کردن اخلاق.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی شهری

بررسی این جریان از پژوهش‌ها حاکی از آن است که علیرغم تفاوت‌های قابل‌توجه در محتوا و رویکرد آموزشی مورد تأیید هرکدام از آن‌ها، اشتراکات قابل‌توجهی در اهداف و استراتژی‌های کلی این آثار وجود دارد: آموزش اخلاق برنامه‌ریزی نباید به آشناسازی دانشجو با کدهای اخلاقی محدود شود، بلکه باید آن‌ها را در توسعه مهارت‌های تحلیلی برای قضاوت‌های اخلاقی کمک نموده و برای مواجهه با مسائل واقعی به اصول و تکنیک‌های مهم تجهیز کند؛ و اینکه واحدهای درسی مرتبط با اخلاق باید در جوی آزاد با مباحثات باز برگزار شود و به همه دیدگاه‌ها توجه شود. در این جریان همه با نظر هندلر موافق‌اند که «آموزش اخلاق برنامه‌ریزی، تلقین و فهماندن ارزش‌های خاص نیست، بلکه هدف از آن کمک به دانشجویان در تحلیل‌های اخلاقی دقیق و همچنین آماده کردن آن‌ها برای عمل است ... بنابراین ارزش‌ها به همراه ابزارها ارائه می‌شوند تا به‌صورت انتقادی بررسی گردند» (هندلر، ۲۰۰۱، ۱۱۴۷).

¹ Richmond

² Hoch

³ Cussen

⁴ Kuczynski & Kuczynska

⁵ Prakash

⁶ Mohamed

پژوهش‌های آینده می‌توانند به میزان تأثیر روش‌های مختلف تقویت قضاوت‌های اخلاقی پرداخته و با نظرسنجی از دانشجویان و عملگران و اساتید، مؤثرترین راهبردها و مکانیسم‌ها را برای آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی شناسایی کنند. همچنین با توجه به میزان آمادگی دانشجویان در مقاطع مختلف می‌توان راهبردهای متناسب برای آموزش اخلاق در هر مقطع را به صورت جداگانه بررسی کرد. تناسب شرایط زمینه‌ای و راهبردهای تدریس اخلاق در برنامه‌ریزی نیز موردی است که می‌توان مورد توجه قرار داد.

اخلاق در پژوهش برنامه‌ریزی شهری

این جریان عمدتاً در پی به چالش کشیدن پژوهشگران برنامه‌ریزی از طریق طرح پرسش‌های بنیادین درباره‌ی ماهیت کلی تلاش‌های پژوهشی در برنامه‌ریزی است. هدف این آثار از یک سو تعیین این مورد است که از لحاظ فکری و اجتماعی/سیاسی چه چیزی ارزش پژوهش کردن را دارد. از سوی دیگر به بررسی زمینه‌ی اجتماعی پژوهش و مسائل مربوط به روابط قدرت در پژوهش می‌پردازند. این جریان در سه دسته عمده مورد توجه قرار می‌گیرند:

الف) کاربرد چارچوب‌های اخلاقی در آموزش اخلاقی پژوهشگران برنامه‌ریزی

مجموعه‌ی نخست به برخی چارچوب‌های اخلاقی پرداخته و نتایج به‌کارگیری آن‌ها را در آموزش اخلاقی پژوهشگران برنامه‌ریزی بررسی می‌کند. لویکولو و توماس^۱ (۲۰۰۸) معتقدند که مفهوم عمل اجتماعی، بر اساس کارهای مکینتایر (۱۹۸۵) در چارچوب‌بندی اندیشه در باب اخلاق پژوهش در برنامه‌ریزی مفید است، زیرا توسعه‌ی ادراک اخلاقی و قضاوت‌های فرد را در یک زمینه‌ی اجتماعی قرار می‌دهد. تیلور^۲ (۲۰۰۹) به رویکرد اخلاقی غایت‌گرا و به صورت ویژه شاخه‌ی سودگرایی آن پرداخته است. توماس^۳ (۲۰۰۹) نیز به رویکردی مبتنی بر اخلاق فضیلت نسبت به اخلاق پژوهش می‌پردازد.

ب) بررسی زمینه‌های نهادی پژوهش برنامه‌ریزی

دسته‌ی دوم به اکتشاف در برخی از زمینه‌های نهادی که پژوهش برنامه‌ریزی در آن‌ها رخ می‌دهد، می‌پردازد. گونواردینا^۴ (۲۰۰۹) و ایمی^۵ (۲۰۰۹) به فشارهایی که پژوهشگران، به‌ویژه در رشته‌ی برنامه‌ریزی، تحت گرایش‌های نئولیبرالیستی متحمل می‌شوند و تأثیر کالایی‌شدن و تجاری‌سازی دانش بر ارزش‌های اصلی دانشگاهیان اشاره می‌کنند. شیلچی^۶ (۲۰۰۹) و هیلی^۷ (۲۰۰۹) به چارچوب‌های نهادی می‌پردازند که پژوهش برنامه‌ریزی در آن سفارش داده‌شده و تولید می‌شود.

پ) گزارش تجربیات شخصی پژوهشگران برنامه‌ریزی از مسائل اخلاقی در روند پژوهش

زیرمجموعه سوم از این جریان به گزارش تجربیات شخصی پژوهشگران برنامه‌ریزی در روند انجام فعالیت‌های پژوهشی و مسائل اخلاقی که طی این فرآیند با آن‌ها مواجه شده‌اند، اختصاص دارد. فارستر و لاوز^۸ (۲۰۰۹) در بررسی اخلاق پژوهش به روشی کاربردی و طبیعت‌گرایانه، به صورت ویژه ملاحظات اخلاقی در عمل برنامه‌ریزان به‌عنوان میانجی‌گران منازعات عمومی را مورد توجه قرار می‌دهند. لایتو^۹ (۲۰۰۹) بر روابط پژوهش برنامه‌ریزی، اخلاق و قدرت تمرکز کرده و به برخی مسائل حیاتی در بحران زباله در ناپل در سال ۱۹۹۰ میلادی اشاره می‌کند. لایکولو^{۱۰} (۲۰۰۹) به بررسی برخی از ملاحظات اخلاقی می‌پردازد که در پژوهش‌های مرتبط با اقلیت‌ها در یک زمینه‌ی برنامه‌ریزی غیرهمکارانه به وجود می‌آیند. آتیلی^{۱۱} (۲۰۰۹) نیز به ملاحظات اخلاقی مرتبط با انجام پژوهش‌های کیفی می‌پردازد که بر اقلیت‌های قومی و فرهنگی در جریان بررسی و تعریف شهرهای چندفرهنگی متمرکزند.

بحث و چشم‌انداز تحقیقات آینده برای اخلاق در پژوهش برنامه‌ریزی

در کل این پژوهش‌ها راه‌حل‌های قاعده‌مند یا بنیادین برای مواجهه با تنگناهای اخلاقی در پژوهش برنامه‌ریزی فراهم نمی‌آورند، بلکه صرفاً چارچوب‌ها و راهبردهایی را پیشنهاد می‌دهند که با عرصه‌ی پژوهش اخلاقی مرتبط است. بر این اساس از آنجا که

1 Lo Piccolo & Thomas

2 Thomas

3 Goonewardena

4 Imrie

5 Schilleci

6 Healey

7 Forester & Laws

8 Lieto

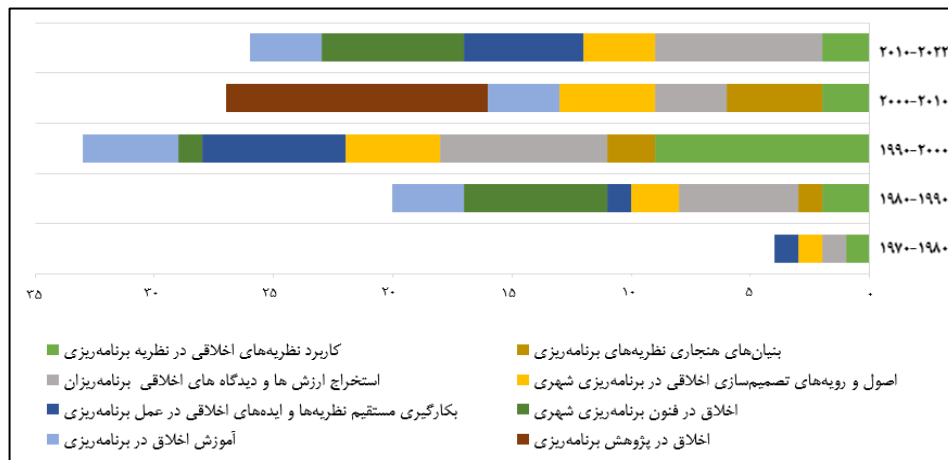
9 Lo Piccolo

10 Attili

طراحی و اجرای پژوهش با اتخاذ یک موضع اخلاقی آشکار یا تلویحی نسبت به جهان اجتماعی همراه است، پژوهشگران برنامه‌ریزی باید آگاهی خود را از مسائل و تنگناهای اخلاقی موجود در کارشان بسط داده و به بازاندیشی درباره‌ی آن‌ها بپردازند. پژوهش‌های آینده تحت این مضمون می‌توانند بر اخلاق در پژوهش‌های عمل‌محور و پیامدهای اخلاقی این پژوهش‌ها متمرکز شوند. همچنین با توجه به گسترش فراگیر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی موضوعاتی مانند دستورالعمل‌های کاربردی برای تحقیقات آنلاین در برنامه‌ریزی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر تلاشی برای شناسایی مضامین مسلط بر پژوهش‌های متمرکز بر اخلاق در برنامه‌ریزی و ارائه‌ی دیدگاهی جامع و کلی از تحقیقات موجود در این حوزه بوده است. در این راستا ۱۱۰ اثر از بین تحقیقات موجود انتخاب گردید و رویکردی ترکیبی از مرور نظام‌مند و تحلیل مضمون برای تحلیل و بررسی آن‌ها بکار گرفته شد. پس از انجام تحلیل، مضامین مسلط بر مجموعه داده‌های نهایی در سه دسته‌ی فراگیر شناسایی گردید: ادغام نظریه‌های اخلاقی در نظریه برنامه‌ریزی، اخلاق در عرصه‌ی عمل حرفه‌ای و ملاحظات اخلاقی در عرصه‌ی دانشگاهی برنامه‌ریزی. مضامین سازمان‌دهنده تحت هر یک از مضامین فراگیر به صورت کامل تشریح و در یک شبکه‌ی مضمونی نمایش داده شد. در هر لایه نتایج تحقیقات مربوطه استخراج و تحلیل شده و شکاف پژوهش‌های موجود و مسیرهای بالقوه برای پژوهش در آینده معرفی گردید. پژوهش حاضر جزو معدود آثاری است که به مرور نظام‌مند در حوزه‌ی اخلاق در برنامه‌ریزی می‌پردازد. با پیشنهاد مسیرهای پژوهشی آینده، این پژوهش قدمی روبه‌جلو برای پیشرفت این حوزه‌ی تحقیقاتی برداشته و بنیانی برای هدایت و تشویق تلاش‌های آینده در این زمینه فراهم می‌آورد. بررسی‌ها نشان می‌دهد تحقیقات متمرکز بر اخلاق در برنامه‌ریزی طی زمان پراکنده و از هم‌گسسته شده و تعادل آن‌ها در لایه‌های مختلف کاهش یافته است (شکل ۸). در دهه‌ی ۱۹۹۰ میلادی همه‌ی مضامین شناسایی شده - به جز اخلاق در پژوهش - مورد توجه محققان قرار گرفته است، اما از آغاز قرن بیست و یکم شاهد افت و کاهش توجه مستقیم به این حوزه‌ی پژوهشی در سطوح مختلف هستیم. البته یک سری از مضامین مانند استخراج ارزش‌ها و دیدگاه‌های برنامه‌ریزان، بررسی طبیعت و محتوای کدهای حرفه‌ای و آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی در این پنج دهه همواره مورد استقبال پژوهشگران قرار گرفته‌اند. موضوع «استخراج ارزش‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان» همواره مورد توجه بوده و در دهه‌ی اخیر نیز درصد بالایی از پژوهش‌های منتخب بر آن متمرکز شده‌اند. این مسئله نشان می‌دهد که پژوهشگران یادگیری از عمل را در اولویت دانسته، تعیین چارچوب‌های اخلاقی را فرآیندی از پایین به بالا فرض کرده و بر استخراج ارزش‌های درونی برنامه‌ریزی متمرکز شده‌اند. «بررسی ماهیت و محتوای کدهای حرفه‌ای برنامه‌ریزی» نیز جزو مضامینی است که همواره مورد توجه محققان بوده، پژوهش‌های اخیر در این حوزه بر این نکته تأکید دارند که چارچوب‌های اخلاقی مرجع برای برنامه‌ریزان حرفه‌ای باید در سازگاری با شرایط خاص هر زمینه تولید شود تا طبیعت و انگیزه‌های سایر کنشگران را نیز در بازی قدرت مورد توجه قرار دهد.

شکل ۸. نمودار توزیع زمانی مضامین شناسایی شده در پژوهش

علاوه بر این‌ها، موضوع «آموزش اخلاق در برنامه‌ریزی» از دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی تاکنون جایگاه ثابتی در پژوهش‌ها داشته است. توجه به این موضوع با انعکاس تجربیات اساتید در مسیر معرفی مفاهیم، نظریه‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی مختلف به دانشجویان برنامه‌ریزی به همراه ارائه‌ی یک سری اصول کلی، فارغ از زمینه‌ی اجتماعی و اقتصادی موردنظر، به‌عنوان راهبردهای کلی آموزش اخلاق در این رشته آغاز گردید. اما تحقیقات مربوط به دهه‌ی اخیر در این حوزه بر پیوند عمل برنامه‌ریزی با آموزش اخلاق متمرکز شده، بر حیاتی بودن توجه به زمینه‌ی برنامه‌ریزی تأکید کرده و به ارائه‌ی راهکارهایی جهت آماده‌سازی دانشجویان برای مواجهه با مسائل و مشکلات اخلاقی پرداخته‌اند. علاوه بر زمینه‌ی عمل حرفه‌ای، ماهیت دانشکده‌ها و مؤسسات آموزش عالی برنامه‌ریزی نیز جزو مواردی است که تحقیقات دهه‌ی اخیر بر آن متمرکز شده‌اند.

یکی دیگر از موارد جالب توجه در پژوهش‌های دهه‌ی اخیر افزایش توجه به موضوع «اخلاق در فنون برنامه‌ریزی» است که می‌توان آن را نشأت گرفته از گسترش فزاینده‌ی استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و البته طرح و توسعه‌ی ایده‌ی شهر هوشمند در قرن بیست و یکم دانست. این فناوری‌ها حجم عظیمی از داده‌های دیجیتالی و تازه در رابطه با تصمیمات و تعاملات بین مردم، نهادها و شرکت‌ها فراهم می‌آورند، که توجه به جنبه‌های اخلاقی آن‌ها ضرورت دارد.

همچنین در دو دهه‌ی اخیر شاهد کاهش توجه به «ادغام نظریه‌های هنجاری اخلاقی در نظریه‌ی برنامه‌ریزی» بوده‌ایم. در دوران معاصر تأثیر و نفوذ پست‌مدرنیسم و پساساختارگرایی باعث شده رویکردهای مدرنیستی، عقلانی و فنی در برنامه‌ریزی تا حد زیادی کنار گذاشته شده و نظریه‌های برنامه‌ریزی جدید در قالب مواضع ارتباطی و همکاریانه با تکیه بر مفاهیم هابرماسی از قدرت و جامعه شکل بگیرند. این نظریه‌ها از یک سو تلاش می‌کند تنوع و تفاوت‌های زمینه‌ای را به رسمیت بشناسند و از سوی دیگر کماکان به دنبال تولید مواضع نظری هنجاری (رویه‌ای و محتوایی) هستند که می‌تواند برای برنامه‌ریزان فعال در عرصه‌ی حرفه‌ای و همچنین کسانی که با عرصه‌های سازمانی برنامه‌ریزی سروکار دارند، مفید واقع شود (واتسون، ۲۰۰۳). دشواری رفع تنش بین درک عمیق تفاوت‌های زمینه‌ای و ارائه‌ی مواضع عمومی در نظریه‌ی برنامه‌ریزی را می‌توان یکی از دلایل کاهش توجه پژوهشگران به این حوزه در سال‌های اخیر دانست. در حقیقت یافتن راهی متفاوت برای تفکر درباره‌ی ارزیابی ارزش‌ها و اصولی که قضاوت اخلاقی را برای برنامه‌ریز حرفه‌ای تسهیل کرده و در عین حال تفاوت‌ها و تضادها و ویژگی‌های زمینه‌ای را نیز مورد توجه قرار دهد، بسیار دشوار است. برجسته‌ترین مورد در ادبیات اخلاق برنامه‌ریزی این است که دغدغه‌های مربوط به اخلاق و ارزش‌های برنامه‌ریزی تا حد زیادی در تسلط ایده‌ها و مواضع هنجاری باقی مانده است. اندیشمندان و محققان این حوزه به جای اینکه به کاوش عمیق تر درباره‌ی «ماهیت و معنای ارزش‌ها و اصول اخلاقی» (حوزه‌ی فرا اخلاق) و چگونگی شناسایی راهکار مناسب در هر موقعیت خاص بپردازند، بر مواضع و چارچوب‌های هنجاری وظیفه‌گرایانه و برگرفته از زمینه‌های غربی تکیه کرده‌اند که اصول و رویه‌های هنجاری جهان‌شمول را بدون توجه به تأثیر زمینه و فرهنگ بر دانش و رفتار مطرح می‌کنند. تحقیقات مربوط به اخلاق برنامه‌ریزی توجه کمی به حوزه‌ی فرا اخلاق که به مطالعه‌ی مفاهیم، گفت‌مان‌ها، زبان و اندیشه‌های اخلاقی می‌پردازد، داشته‌اند. در حالی که نظریه‌های اخلاقی هنجاری بر اینکه «چه چیزی اخلاقی است» و «چه باید کرد» متمرکز هستند، فرا اخلاق به چستی خود «اخلاقیات» می‌پردازد. در چارچوب‌های اخلاقی هنجاری تصمیم‌گیری‌ها از پیش انجام گرفته و اصول و رویه‌های درست نیز از قبل تعیین می‌گردد که باعث می‌شود فرصت بازاندیشی منتقدانه در مورد گفت‌مان‌های اخلاقی، قوانین اجتماعی و نشانگرهای اصلی که بدیهی فرض شده‌اند، نفی گردد. همچنین به این دلیل که برداشت‌های ذهنی متفاوت و بعضاً متضادی از اصول و ارزش‌های اخلاقی وجود دارد، نادیده گرفتن این برداشت‌های ذهنی ممکن است باعث شود که اقدامات برنامه‌ریزی به جای بهبود و ارتقای شرایط به آسیب‌های بیشتری منجر شوند. مواضع فرا اخلاقی عمدتاً طراحی شده‌اند تا در وهله‌ی اول بررسی کنند چگونه می‌توان تفاسیر و برداشت‌های ذهنی از ارزش‌های اخلاقی را شناخت. در واقع تنها بعد از پرداختن به مسائل فرا اخلاقی می‌توان پایه‌ای برای قضاوت درباره‌ی اینکه «چه کاری باید انجام گیرد» تعریف کرد. رویکردهای نظری ارتباطی و همکاریانه با وجود تأکید بر توجه به تفاوت‌ها و برداشت‌های ذهنی و بین‌الذهانی در نهایت به توافق و اجماع بر اساس فرآیندهای اخلاقی درست از لحاظ هنجاری روی آورده و به این دلیل که در سطح بالایی از انتزاع ارائه می‌شوند به زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که در آن استوار هستند اشاره اندکی داشته و بر اساس یک پیش فرض ضمنی اصول خود را جهان‌شمول می‌دانند. بدین ترتیب در عمده‌ترین جریان‌های نظری برنامه‌ریزی معاصر موضوع «ماهیت و معنای فرآیندها و اقدامات درست» تحت‌الشعاع سلطه‌ی چارچوب‌های هنجاری قرار داشته است. در دو دهه‌ی اخیر با دور شدن از برنامه‌ریزی مبتنی بر اجماع و حرکت به سمت برنامه‌ریزی‌ای که به تفاوت‌های فرهنگی و از دید برخی نظریه‌پردازان، تعارضات عمیقاً ریشه‌دار می‌پردازد، ضرورت توجه به معنا و ماهیت ارزش‌ها و

الزامات اخلاقی در زمینه‌ها و موقعیت‌های مختلف و متفاوت پررنگ‌تر شده است. البته عدم اقبال و توجه اندیشمندان و محققان حوزه‌ی اخلاق برنامه‌ریزی به فرا اخلاق دلایل مختلفی می‌تواند داشته باشد، برای نمونه ممکن است به این دلیل که برنامه‌ریزی به صورت هنجاری و در جهت دست یافتن به آینده‌ای بهتر تعریف می‌شود و فرا اخلاق از پرداختن به اینکه «چگونه باید برنامه‌ریزی کنیم» خودداری می‌کند، اندیشمندان و محققان آن را بی‌ارتباط به نظریه و عمل برنامه‌ریزی دانسته و کمتر به آن پرداخته‌اند؛ همچنین تمرکز بر پرسش‌های فرا اخلاقی پیش از رسیدن به قضاوت‌های هنجاری این تصور را ایجاد می‌کند که این مسیر به نسبی‌گرایی ختم شده و ممکن است هدف دستیابی به خیر مشترک را منحرف کرده و بی‌نتیجه بگذارد.

همانند هر پژوهش دیگر، اثر حاضر یک سری محدودیت‌های خاص داشته است. با وجود اینکه سعی شده که تمامی تحقیقات منتشر شده در ژورنال‌ها و پایگاه‌های داده‌ی معتبر جمع‌آوری و بررسی شود، اما به دلیل محدودیت دسترسی به برخی کتاب‌ها و مقالات، بعضی تحقیقات مرتبط مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. همچنین ممکن است این پژوهش از دید سایر پژوهشگران به گونه‌ای متفاوت تفسیر شود زیرا در بعضی از این آثار برخی عناوین مورد اشاره قرار نگرفته‌اند، به ویژه یک سری پژوهش‌ها در قالب بخش کتاب، صرفاً به دلیل عنوان و موضوع کتاب انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین ممکن است عناصری از برخی مطالعات نادیده گرفته شده باشد که برای پژوهش حاضر موضوعیت نداشته است.

برنامه‌ریزی در رابطه با دستورات اخلاقی خود و روش‌های به‌کارگیری آن‌ها در حل و فصل مسائلی که در زمینه اندیشه و عمل آن پدید می‌آیند، کماکان باید موارد زیادی را مورد توجه قرار دهد. با وجود گستردگی تحقیقات در زمینه‌ی اخلاق برنامه‌ریزی، چالش‌ها و پرسش‌های زیادی باقی می‌ماند که درخور توجه هستند. موضوعات پیشنهادی اثر حاضر برای پژوهش‌های آینده در جدولی ارائه شده است. هرچند این فهرست کامل نیست اما حوزه‌های جالب توجهی را معرفی می‌کند که نیازمند توجه پژوهشگران است.

جدول ۶

مسیرهای پیشنهادی برای تحقیقات آینده

مضامین	چشم‌انداز پژوهش‌های ممکن در آینده
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه هنجاری - بنیان‌های هنجاری نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری	• توجه به رویکردهای اخلاقی فضیلت‌گرا • بررسی دقیق‌تر چارچوب‌های اخلاقی مانند اخلاق محیطی، اخلاق فمینیستی و اجتماع‌گرایی • بررسی اندیشه‌های اخلاقی بومی و متناسب با شرایط زمینه‌ای به‌عنوان بنیان هنجاری برنامه‌ریزی
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• استخراج ارزش‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی برنامه‌ریزان
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• شناسایی و بررسی دقیق تأثیر عوامل مختلف بر انتخاب‌های اخلاقی برنامه‌ریزان • بررسی و مقایسه‌ی تأثیر دیدگاه‌های اخلاقی شخصی برنامه‌ریزان با دیدگاه‌های اخلاقی حرفه‌ای
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• اصول و رویه‌های تصمیم‌سازی اخلاقی در حرفه‌ی برنامه‌ریزی • ارائه‌ی راهبردهایی برای تسهیل فرآیند تصمیم‌سازی اخلاقی در برنامه‌ریزی • بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر این فرآیند
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• به‌کارگیری مستقیم نظریه‌های اخلاقی در عمل برنامه‌ریزی • بررسی هم‌جانبه‌ی ابعاد و نیروهای اخلاقی متعارض در مسائل واقعی برنامه‌ریزی • بررسی معنا و ماهیت ارزش‌ها و اصول اخلاقی در موقعیت‌های ویژه
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• چگونگی ادغام ملاحظات اخلاقی مرتبط با فنون برنامه‌ریزی در کدهای اخلاق و رفتار حرفه‌ای • سنجش میزان تأثیر روش‌های مختلف تقویت قضاوت‌های اخلاقی با نظرسنجی از دانشجویان و عملگران و اساتید برای شناسایی بهترین و مؤثرترین راهبردها و مکانیسم‌ها برای آموزش اخلاق
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• اخلاق در آموزش برنامه‌ریزی • بررسی راهبردهای متناسب برای آموزش اخلاق در مقاطع مختلف تحصیلات تکمیلی • بررسی تناسب شرایط زمینه‌ای و راهبردهای تدریس اخلاق در دانشکده‌های برنامه‌ریزی
ادغام نظریه‌های اخلاقی با نظریه برنامه‌ریزی شهری	• اخلاق در پژوهش‌های عمل‌محور و پیامدهای اخلاقی چنین پژوهش‌هایی • دستورالعمل‌های کاربردی برای تحقیقات آنلاین در برنامه‌ریزی شهری با توجه به گسترش فراگیر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی

منابع

- پالمر، مایکل. (۲۰۰۹). *مسائل اخلاقی: متن آموزشی فلسفه اخلاق*. ترجمه علی‌رضا آل‌بویه. (۱۳۸۸). قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- پرتوی، پروین. (۱۳۷۹). ملاحظات اخلاقی در معماری و شهرسازی، بخش اول: جهان‌بینی اخلاقی از ارسطو تا نیچه. *هنرنامه*، ۳(۳)، ۱۳۳-۱۳۷.
- پرتوی، پروین. (۱۳۷۹). ملاحظات اخلاقی در معماری و شهرسازی، بخش دوم: برنامه‌ریزی و اصول اخلاقی. *هنرنامه*، ۳(۴)، ۱۲۹-۱۳۵.
- پرتوی، پروین. (۱۳۸۰). ملاحظات اخلاقی در معماری و شهرسازی، بخش سوم: اخلاق زیست‌محیطی و توسعه پایدار. *هنرنامه*، شماره ۴(۳)، ۱۲۳-۱۳۳.
- حسن‌پور، جمیل و ده‌یادگاری، منوچهر. (۱۳۸۸). اخلاق و سیاست از دیدگاه نظریه انتقادی. *نشریه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۱(۲)، ۱۰۷-۱۳۸.
- سهیلی، حمیدرضا؛ فقیهی‌پور، جواد و مهدوی‌نسب، حسین. (۱۳۹۶). *اخلاق حرفه‌ای (مفاهیم، تعاریف و کاربردها)*. تهران: دارالفنون.
- سینگر، مارکوس جی. (۱۹۹۶). نگرش کلی به فلسفه اخلاق. ترجمه حمید شهریاری. (۱۳۷۴). معرفت، ۱۵(۴)، ۴۷-۵۰.
- صراف، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله و چمنی‌مقدم، مهدی. (۱۳۹۳). جایگاه برنامه‌ریزی در فرآیند برنامه‌ریزی شهری ایران. *مطالعات شهری*، ۳(۴)، ۱۹-۳۲.
- صفری، حامد؛ زمانی، بهادر و ربانی خوراسگانی، علی. (۱۳۹۹). تحلیل ابعاد و عوامل تأثیرگذار بر فرآیند صورت‌بندی دستورالعمل اخلاق حرفه‌ای برنامه‌ریزی شهری در ایران. *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۳۱(۴)، ۴۳-۷۰.
- طهرانی، حسین و پروتوی، پروین. (۱۳۹۷). سازوکارهای تحقق منفعت عمومی در طرح‌های موفق توسعه شهری با تأکید بر نظریه‌های شهرسازی نیمه-ی دوم سده بیستم. *صفه*، ۲۸(۸۲)، ۹۱-۱۱۲.
- فرامرزی قراملکی، احد؛ درخشانی، لعبت و رضایی شریف‌آبادی، سعید. (۱۳۹۱). *اخلاق حرفه‌ای در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: سمت.
- فرانکتا، ویلیام کی. (۱۹۹۷). *فلسفه اخلاق*. ترجمه هادی صادقی. (۱۳۷۶). قم: انتشارات طه.
- مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۸۲). *فلسفه اخلاق*. تهران: نشر بین‌الملل.
- ملک‌پور اصل، بهزاد و دستواره، فرشته. (۱۳۹۸). کدهای اخلاق حرفه‌ای در برنامه‌ریزی. *توسعه پایدار محیط جغرافیایی*، ۱(۳)، ۱۸۴-۱۹۹.
- مهدی زاده، جواد. (۱۳۸۶). *برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری، تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران (ویرایش دوم)*. تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما.
- هوسمر، ال. تی. (۱۹۹۸). *اخلاق در مدیریت*. ترجمه سیدمحمد اعرابی و داوود ایزدی. (۱۳۷۷). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

References

- Alexander, E. (2013). Values in Planning and Design: A Process Perspective on Ethics in Forming the Built Environment. In C. Basta & S. Moroni (Eds.), *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 3-22). Springer.
- Akther, S., & Islam, I. (2020). Ethics and Professionalism in Planning Practice: An Experience from Dhaka. In R. Thakur, A. Dutt, S. Thakur & G. Pomeroy, *Urban and Regional Planning and Development: 20th Century Forms and 21st Century Transformations* (pp. 389-403). Springer Nature.
- Anderson, C. W. (1985). The Place of Principles in Policy Analysis. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 193-215). ew Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Ansaloni, F., & Tedeschi, M. (2015). Ethics and spatial justice: Unfolding non-linear possibilities for planning action. *Planning Theory*, 15(3), 316-332.
- Attili, G. (2009). Ethical Awareness in Advocacy Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 207-218). Farnham: Ashgate.
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.
- Banville, M. S., & Torres, J. (2016). On embracing an immanent ethics in urban planning: Pursuing our Body-without-Organs. *Planning Theory*, 16(3), 255-274.
- Beatley, T. (1984). Applying moral principles to growth management. *Journal of the American Planning Association*, 50, 459-469.
- Beatley, T. (1989). Environmental ethics and planning theory. *Journal of Planning Literature*, 4, 1-32.
- Beatley, T. (1994). Environmental ethics and the field of planning: Alternative theories and middle-range principles. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning* (pp. 12-37). Ashgate Publishing.
- Beatley, T. (1994). *Ethical land use: principles of policy and planning*. Johns Hopkins University Press.

- Beatley, T. (1995). Teaching Environmental Philosophy to Graduate Planning Students. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning Theory, Practice, and Education*. Center for Urban Policy Research.
- Berry, D., & Steiker, G. (1974). The Concept of Justice in Regional Planning: Justice as Fairness. *Journal of the American Institute of Planners*, 40(6), 414-421.
- Blanco, H. (1995). Community and the four jewels of planning. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: Readings in Planning Theory, Practice and Education* (pp. 66-82). New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research.
- Blatt, A. J. (2012). Ethics and Privacy Issues in the Use of GIS. *Journal of Map And Geography Libraries*, 8, 80-84.
- Bolan, R. S. (1983). The Structure of Ethical Choice In Planning Practice. *Journal of Planning Education and Research*, 3(1), 23-34.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4).
- Campbell, H. (2006). Just Planning: The Art of Situated Ethical Judgment. *Journal of Planning Education and Research*, 26(92), 92-106.
- Campbell, H. (2012). Planning ethics and rediscovering the idea of planning. *Planning Theory*, 11(4), 379-399.
- Campbell, H., & Marshal, R. (1998). Acting on Principle: Dilemmas in Planning Practice. *Planning Practice and Research*, 13(2), 117-128.
- Campbell, H., & Marshall, R. (1999). Ethical Frameworks and Planning Theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(3), 464-478.
- Campbell, H., & Marshall, R. (2000). Moral Obligations, Planning, and the Public Interest: A Commentary on Current British Practice. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 27(2), 297-312.
- Campbell, H., & Marshall, R. (2002). Values and professional identities in planning practice. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning Futures. New Directions for Planning Theory* (pp. 93-109). London: Routledge.
- Chan, J. (2016). The ethics of working with wicked urban waste problems: The case of Singapore's Semakau Landfill. *Landscape and Urban Planning*, 154, 123-131.
- Chan, J. (2022). Urban planning ethics: Teaching a practice of hope. In R. Jacobs, *Educating in ethics across the professions: A compendium of research, theory, practice, and an agenda for the future* (pp. 93-114). Age Publishing Inc.
- Chang, V. (2021). An ethical framework for big data and smart cities. *Technological Forecasting & Social Change*, 165(5).
- Cook, A., & Sarkissian, W. (2000). Who Cares? Australian Planners and Ethics. In P. Bishop, *Local Government, Public Enterprise and Ethics*. Federation Press.
- Cussen, K. (2000). 'Is' or 'Ought' in Planning? *Australian Planner*, 37(3), 130-132.
- Driver, J. (2007). *Ethics: The Fundamentals*. Blackwell.
- Escuin-Rubio, M. (1994). *Planners' ethics, attitudes, and roles: A longitudinal study*. University of Wisconsin-Madison in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.
- Esnard, A. M. (1998). Cities, GIS, and Ethics. *Journal of Urban Technology*, 5(3), 33-45.
- Faludi, A. (1989). Procedural rationality and ethical theory. *Planning Outlook*, 32(1), 55-65.
- Faramarz Ghramaleki, A., Derakhshani, L., & Rezaei Sharifabadi, S. (2011). *Professional ethics in library and information science*. Tehran: samt. (in Persian)
- Fischer, F. (1983). Ethical Discourse in Public Administration (M. Wachs, Ed.). *Administration & Society*, 15(5), 5-42.
- Forester, J., & Laws, D. (2009). Toward a Naturalistic Research Ethic: Or how Mediators must Act Well to Learn, if They are to Practice Effectively. In F. Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 179-190). Farnham: Ashgate.
- Forester, J. (1980). Critical theory and planning practice. *Journal of the American Planning Association*, 46, 275-286.
- Forester, J. (1994). Political judgement and learning about value in transportation planning: Bridging Habermas and Aristotle. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning* (pp. 178-204). Ashgate Publishing.

- Forester, J. (1999). On the Ethics of Planning: What Profiles of Planners Can Teach Us About Practical Judgment and Moral Improvisation. In J. Forester (Ed.), *Multi-Party Dispute Resolution, Democracy and Decision-Making, Volume 2* (pp. 221-241). London: MIT Press.
- Frankena, W. K. (1997). *Ethics* (H. Sadegi, Trans.). Qom: Cultural Institution of Taha. (in Persian)
- Galloway, T., & Edwards, T. (1982). Critically Examining the Assumptions of Espoused Theory The Case of City Planning and Management. *Journal of the American Planning Association*, 48(2), 184-195.
- Goonewardena, K. (2009). Planning Research, Ethical Conduct and Radical Politics. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 57-70). Farnham: Ashgate.
- Gowdy, A., & Hendler, S. (1999). Environmental values and professionalism in planning: a case study. *Plan Canada*, 39(2), 28-32.
- Grant, M., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108.
- Gupta, S., & Sharma, A. (2022). Evolution of infrastructure as an asset class: a systematic literature review and thematic analysis. *Journal of Asset Management*, 23, 173-200.
- Hanafizadeh, P., & Harati Nik, M. (2020). Configuration of Data Monetization: A Review of Literature with Thematic Analysis. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 21(1), 17-34.
- Harper, T., & Stein, S. (1992). The Centrality of Normative Ethical Theory to Contemporary Planning Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 11, 105-116.
- Harper, T., & Stein, S. (1993). Normative ethical theory: is it relevant to contemporary planning practice? *Plan Canada*, 6-12.
- Harper, T., & Stein, S. (1995). A Classical Liberal (Libertarian) Approach to Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 11-29). Center for Urban Policy Research.
- Harper, T., & Stein, S. (1995). Contemporary Procedural Ethical Theory and Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics : a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 49-65). New Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Hassan poor, J., & Dehyadegari, M. (2009). Morality and Politics from Critical Theory Point of View. *journal of political and international scientific and research quarterly*, 1(2), 107-138. (in Persian)
- Healey, P. (2009). Researching Planning Practice. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 161-175). Farnham: Ashgate.
- Hendler, S. (1991). Ethics in Planning: The Views of Students and Practitioners. *Journal of Planning Education and Research*, 10(2), 99-106.
- Hendler, S. (1994). Feminist planning ethics. *Journal of Planning Literature*, 9(2), 115-127.
- Hendler, S. (1996). On the Use of Models in Planning Ethics. In S. Mandelbaum, L. Mazza & R. Burchell (Eds.), *Explorations in planning theory* (pp. 400-413). Center for Urban Policy Research.
- Hendler, S. (2001). Planning ethics. In N. Smelser & P. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (pp. 11474-11479). Philadelphia: PA: Elsevier.
- Hendler, S. (2005). Towards a Feminist Code of Planning Ethics. *Planning Theory & Practice*, 6(1), 53-69.
- Hoch, C. (1995). Teaching Ethics and Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: a reader in planning theory, practice and education* (pp. 281-300). New Brunswick: Centre for Urban Policy Research. Rutgers University.
- Hoekveld, G., & Needham, B. (2013). Planning Practice between Ethics and the Power Game: Making and Applying an Ethical Code for Planning Agencies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5).
- Hosmer, L. (1998). *The ethics of management* (M. Arabi, & D. Izadi, Trans.) Tehran: iran cultural studies. (in Persian)
- Howe, E., & Kaufman, J. (1979). The Ethics of Contemporary American Planners. *Journal of the American Planning Association*, 45(3), 243-255.
- Howe, E. (1980). Role Choices of Urban Planners. *Journal of the American Planning Association*, 46(4), 398-409.
- Howe, E., & Kaufman, J. (1980). Ethics and Professional Practice in Planning and Related Policy Professions. *Policy Studies Journal*, 9(4), 585-595.
- Howe, E. (1990). Normative Ethics in Planning. *Journal of Planning Literature*, 5(2), 123-150.
- Howe, E., & Kaufman, J. (1981). The Values of Contemporary American Planners. *Journal of the American Planning Association*, 47(3), 266-278.

- Imrie, R. (2009). The Knowledge Business in Academic Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 71-90). Farnham: Ashgate.
- Jacobs, H. (1995). Contemporary environmental philosophy and its challenge to planning theory. In S. Hendler (ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning theory, Practice, and Education*. New Brunswick New Jersey: Center for Urban Policy Research
- Jacobs, H. (1995). Ethics in Environmental Planning Practice: The Case of Agricultural Land Protection. In S. Hendler (Ed.), *A Reader in Planning Theory, Practice, and Education* (pp. 154-173). New Brunswick, New Jersey: Center for Urban Policy Research.
- Johnson, B., Peck, M., & Prest, S. (2017). City Managers Have Ethics Too? Comparing Planning and City Management Codes of Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 183-201.
- Kaufman, J. (1981). Teaching Planning Ethics. *Journal of Planning Education and Research*, 1(1), 29-35.
- Kaufman, J. (1985). American and Israeli Planners: A Cross-Cultural Comparison. *Journal of the American Planning Association*, 51(3), 352-363.
- Kaufman, J. (1985). Land Planning in an Ethical Perspective. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 291-298). Rutgers, The State University of New Jersey.
- Kaufman, J. (1987). Teaching Planning Students About Strategizing, Boundary Spanning and Ethics: Part of the New Planning Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 6(2), 108-115.
- Kaufman, J. (1993). Reflections on Teaching Three Versions of a Planning Ethics Course. *Journal of Planning Education and Research*, 12, 107-115.
- Kelman, S. (1985). Cost-Benefit Analysis and Environmental, Safety, and Health Regulation: Ethical and Philosophical Considerations. In M. Wachs (Ed.), *Ethics in planning* (pp. 233-246). New Brunswick, N.J. : Center for Urban Policy Research.
- Khakee, A., & Dahlgren, L. (1990). Ethics and values of Swedish planners: A replication and comparison with an American study. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 7(2), 65-81.
- Kiliç, G., Özgür, H., & Neval, G. (2012). The Possible Sources of Ethical Issues in Urban/Physical Planning in Turkey. *Turkish Studies*, 13(1), 45-65.
- King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. SAGE.
- Kitchen, R. (2016). The Ethics of Smart Cities and Urban Science. *Phil. Trans. R. Soc. A*, 374, 1-15.
- Klosterman, R. (1978). Foundations for normative planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 44(1), 37-46.
- Klosterman, R. (1985). Arguments for and against Planning. *The Town Planning Review*, 56(1), 5-20.
- Koller, S. (2013). Architects on Value: Reducing Ethics to Aesthetics? In C. Basta, & S. Moroni (Eds.), *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 57-78). Springer.
- Krumholz, N., & Forester, J. (1990). *Making Equity Planning Work: Leadership in the Public Sector*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Kuczynski, T., & Kuczynska, A. (2007). Teaching Ethics for Urban Planners and Architects. Coimbra, Portugal: International Conference on Engineering Education – ICEE 2007.
- Lang, R. (1995). An Equity-Based Approach to Waste Management Facility Siting. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 174-194). Center for Urban Policy Research.
- Lang, R., & Hendler, S. (1990). Environmental Ethics: Ethics and professional planners. In D. MacNiven (Ed.), *Moral Expertise: Studies in Practical and Professional Ethics*. Routledge.
- Lauria, M., & Long, M. (2017). Planning Experience and Planners' Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 202-220.
- Lauria, M., & Long, M. (2019). Ethical Dilemmas in Professional Planning Practice in the United States. *Journal of the American Planning Association*, 85(4), 393-404.
- Lein, J. (2003). Ethics, Conflict, and Environmental Planning. In J. K. Lein (Ed.), *Integrated Environmental Planning* (pp. 184-197). Blackwell Publishing.
- Lennon, M., & Fox-Rogers, L. (2017). Morality, Power and the Planning Subject. *Planning Theory*, 16(4), 364-383.
- Lieto, L. (2009). Knowledge, Power and Ethics in Extraordinary Times: Learning from the Naples Waste Crisis. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 191-206). Farnham: Ashgate.
- Lo Piccolo, F. (2009). Multiple Roles in Multiple Dramas: Ethical Challenges in Undertaking Participatory Planning Research. In F. Lo Piccolo & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 233-254). Farnham: Ashgate.

- Lo Piccolo, F., & Thomas, H. (2008). Research Ethics in Planning: a Framework for Discussion. *Planning Theory*, 7(1), 7-23.
- Lo Piccolo, F., & Todaro, V. (2021). Landscape of exception: Power inequalities and ethical planning challenges in the landscape transformation of south-eastern Sicily. *Planning Theory*, 21(1), 1-27.
- Low, N. (1994). Planning and justice. In H. Thomas (Ed.), *Values and Planning*. Ashgate Publishing.
- Lucy, W. (1988). APA's Ethical Principles Include Simplistic Planning Theories. *Journal of the American Planning Association*, 54(2), 147-149.
- MacIntyre, A. (1988). *Whose Justice? Which Rationality*. Notre Dame: Indiana University of Notre Dame Press.
- Malekpourasl, B., & Dastvareh, F. (2020). Professional Ethics Codes in Planning. *Sustainable development of geographical environment*, 2(2), 184-199. (in Persian)
- Marcuse, P. (1976). Professional Ethics and Beyond: Values in Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 42(3), 264-274.
- Marker Feld, M. (1995). Education Planning: Ethical Dilemmas Arising in Public Policy Decision Making. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 221-243). the Center for Urban Policy Research, The State University of New Jersey.
- Marlin, R. (1995). Rawlsian Justice and Community Planning. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 141-153). Center for Urban Policy Research.
- Martens, K. (2012). Justice in transport as justice in accessibility: applying Walzer's 'Spheres of Justice' to the transport sector. *Transportation*, 39(6), pages1035-1053.
- McClymont, K. (2018). Articulating virtue: Planning ethics within and beyond post politics. *Planning Theory*, 18(3), 282-299.
- McConnell, S. (1995). Rawlsian Planning Theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 30-48). New Brunswick, N.J.: Center for Urban Policy Research.
- Mehdzadeh, J. (2006). *Urban development Strategic Planning (The recent experiences of World and Its position in Iran)* (2 ed.). Tehran: Tarh va Nashre Payam Sima. (in Persian)
- Mesbah Yazdi, M. (2003). *The Philosophy of Ethics*. Tehran: Nashre Beynolmelal. (in Persian)
- Mohamed, A. (2016). Ethics in Town and Country Planning Education in India: Environments and Contexts. In A. Kumar, D. Meshram, & K. Gowda (Eds.), *Urban and Regional Planning Education: Learning for India* (pp. 203-210). Springer.
- Palmer, M. (2009). *Moral Problems: A Coursebook for Schools and Colleges*. (A. Alebouyeh, Trans.) Qom: Samt. (in Persian)
- Partovi, P. (2000). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part I - Ethical worldview from Aristotle to Nietzsche. *Honarnameh*, 8, 133-137. (in Persian)
- Partovi, P. (2001). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part I - planning and ethical principles. *Honarnameh*, 9, 129-135. (in Persian)
- Partovi, P. (2001). Ethical considerations in architecture and urban planning: Part III - Environmental ethics and sustainable development. *Honarnameh*, 12, 123-133. (in Persian)
- Perkins, T., & Crews, J. (2013). The ethical dilemmas of local government planners in Western. *In State of Australian Cities Conference*.
- Pinto, M. P. (2020). Environmental ethics in the perception of urban planners: A case study of four city councils. *Urban Studies*, 57(4), 1-18.
- Ploger, J. (2004). Ethics in Norwegian planning: legitimacy, ambivalence, rhetoric. *Planning Practice & Research*, 19(1), 49-66.
- Prakash, P. (2016). Ethics and Planning Education in India. In A. Kumar, D. Meshram, & K. Gowda (Eds.), *Urban and Regional Planning Education* (pp. 181-192). Springer Singapore.
- Richmond, J. (1990). Introducing philosophical theories to urban transportation planning or why all planners should practice bursting bubbles. *Systems Research and Behavioral Science*, 7(1), 47-56.
- Ritzdorf, M. (1995). Feminist contributions to ethics and planning theory. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics*. New Brunswick: Center for Urban Policy Research.
- Ryan, M., & Gregory, A. (2019). Ethics of Using Smart City AI and Big Data: The Case of Four Large European Cities. *ORBIT Journal*, 2(2).
- Safari, H., Zamani, B., & Rabbani, A. (2021). Analysis of Dimensions and Factors Affecting the Process of Formulating Professional Ethics Guidelines for Urban Planning in Iran. *Journal of Geography and Environmental Planning*, 31(4), 43-70. (in Persian)
- Sarraf, S., Tavakolinia, S., & Chmani Moghaddam, M. (2014). Planners' Position in the Iranian Urban Planning Process. *Motaleate Shahri*, 3(12), 19-32. (in Persian)

- Schilleci, F. (2009). Environmental Planning Research: Ethical Perspectives in Institutional and Value-Driven Approaches. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), *Ethics and Planning Research* (pp. 119-144). Farnham: Ashgate.
- Silva, C. N. (2005). Urban Planning and Ethics. In J. Rabin (Ed.), *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy* (3 ed., pp. 311-316). New York: Marcel Dekker-Taylor & Francis.
- Silva, C. N. (2015). Planning Ethics. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2 ed., Vol. 18, pp. 193-197). Elsevier.
- Singer, P. (1996). A general approach to moral philosophy. *marifat*, 47-50. (in Persian)
- Smith, N. (1985). Some characteristics of moral problems in evaluation practice. *Evaluation and Program Planning*, 8, 5-11.
- Soheili, H., Faghihipour, J., & Mahdavi Nasab, H. (2017). *Professional Ethics (Concepts, Definitions and Applications)*. Tehran: Darolfonoon. (in Persian)
- Stein, S. M., & Harper, T. L. (2005). Rawls's 'Justice as Fairness': A Moral Basis for Contemporary Planning Theory. *Planning Theory*, 4(2), 147-172.
- Sullivan, L. (2009). *The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences*.
- Tarhani, H., & Partovi, P. (2018). Realisation Mechanisms for the Public Interest in Successful Urban Development Plans, with An Emphasis on Planning Theories of the Second Half of the 20th Century. *Soffeh*, 28(3), 91-112. (in Persian)
- Taylor, N. (1992). Professional ethics in town planning, What is a code of professional conduct for? *TPR*, 63 (3) 1992, 63(3), 227-241.
- Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory since 1945* (1 ed.). SAGE.
- Taylor, N. (2009). consequentialism and the Ethics of Planning Research. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), *Ethics and planning research* (pp. 13-28). Farnham: Ashgate.
- Thacher, D. (2004). The Casuistical Turn in Planning Ethics Lessons from Law and Medicine. *Journal of Planning Education and Research*, 23(3), 269-285.
- Thomas, H. (2009). Virtue Ethics and Research Ethics. In F. Lo Piccolo, & H. Thomas (Eds.), (*Ethics and Planning Research*. (pp. 29-40). Farnham: Ashgate.
- Throgmorton, J. A. (1995). Ethics, Passion, Reason, and Power: The Rhetorics of Electric Power Planning in Chicago. In S. Hendler (Ed.), *Planning ethics: a reader in planning theory, practice, and education* (pp. 195-220). Center for Urban Policy Research.
- Upton, R. (2002). Planning praxis : Ethics, values and theory. *TPR*, 73(3), 253-269.
- Wachs, M. (1982). Ethical Dilemmas in Forecasting for Public Policy. *Public Administration Review*, 42(6), 562-567.
- Wachs, . M. (1985). *Ethics in Planning. New Brunswick*. New Jersey: Center for Urban Policy Research, Rutgers University.
- Wachs, M. (1995). Foreword. In S. Hendler (Ed.), *Planning Ethics: A Reader in Planning Theory, Practice and Education* (pp. xiii-xv). New Brunswick, NJ: Centre for Urban Policy Research, Rutgers, The State University of New Jersey.
- Wachs, M. (2015). The Past, Present, and Future of Professional Ethics in Planning. In S. Fainstein, & J. DeFilippis (Eds.), *Readings in Planning Theory* (4th ed., pp. 101-119). Wiley-Blackwell.
- Watson, V. (2002). The Usefulness of Normative Planning Theories in the Context of Sub-Saharan Africa. *Planning Theory*, 27-52.
- Watson, V. (2003). Conflicting rationalities: implications for planning theory and ethics. *Planning Theory & Practice*, 395-407.
- Watson, V. (2006). Deep Difference: Diversity, Planning and Ethics. *Planning Theory*, 31-50.
- Winkler, T., & Duminy, J. (2016). Planning to change the world? Questioning the normative ethics of planning theories. *Planning Theory*, 15(2), 111-129.